

Woman in Development and Politics

Early Marriage of Girls in Abhar County, Iran: Exploring Causal, Contextual, and Intervening Conditions

Vahid Amirloo¹ , Hajieh Bibi Razeghi Nasrabar² , Fatemeh Tanha³

1. Master of Demography, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: vahidamirloo@ut.ac.ir
2. Associated professor, Department of Family Studies, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: hrazeghi@ut.ac.ir
3. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: f.tanhaa@ut.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 22 January 2026

Received in revised form: 26 March 2026

Accepted: 9 April 2026

Published online: 21 April 2026

Keywords:

Early Marriage,

Girls,

Grounded Theory,

Pupils, Qualitative Research.

ABSTRACT

One of the phenomena that has a multitude of negative individual and social repercussions is the early marriage of females. The objective of this study was to examine the causal, contextual, and intervening conditions of early marriage among married females aged 13-15 in Abhar County using qualitative research methods and grounded theory. The research included 29 girls who were intentionally chosen from the aforementioned age group. Semi-structured interviews were implemented to accumulate data. In the causal conditions, the categories of experiencing a lack of emotional support, rejection of the home environment, and changing the nature of needs from material to seeking emotional bonds were extracted, and in the contextual conditions, the categories of social inheritance, kinship life world, and normative peer pressure were extracted. Interview analysis revealed that early marriage is influenced by intervening factors, including the role of the social network, conditional supports, adaptive pressures, and structural inequality of power. The central core extracted from the interviews is "in search of emotional shelter." The findings indicate that this phenomenon is significantly influenced by emotional factors. Another significant discovery indicates that social networks have significantly contributed to the early marriage of females by serving as a platform that facilitates the establishment of relationships with individuals of the opposite gender. It is recommended that the role of schools and counselors be strengthened as interventionist and preventive institutions, the emotional and media literacy of adolescent girls be increased, and parents be empowered to meet the emotional requirements of adolescents. This will help reduce the early marriage of girls.

Cite this article: Amirloo, V., Razeghi Nasrabar, H. B., & Tanha, F. (2026). Early Marriage of Girls in Abhar County, Iran: Exploring Causal, Contextual, and Intervening Conditions. *Women in Development and Politics*, 24(1), 209-244. DOI: <https://doi.org/10.22059/JWDP.2026.412817.1008618>

© The Author(s).

Publisher: The University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/JWDP.2026.412817.1008618>

Introduction

Although the age of marriage has increased in the majority of regions, early marriage, which is defined as marriages occurring before the age of 18, continues to exist, as per the United Nations Population Fund (2007). When early marriage occurs in adolescence, it may be associated with various challenges. These challenges may encompass an elevated risk of diseases such as AIDS among adolescent females, abortion, early or unwanted pregnancies, high infant mortality rates, increased mortality rates due to childbirth, spousal violence, and school dropout. Girls who marry at a young age frequently have spouses who are significantly older than they are. These spouses often possess a greater degree of power in the relationship, which may foster an environment that is conducive to the perpetration of physical, psychological, sexual, and economic violence against women.

In recent decades, early marriages have persisted in Iran, despite the country's increasing age of marriage. In 2017, 35,333 cases were registered, which is equivalent to 8.5 percent of all marriages among women aged 10-14. Zanzan province is one of the provinces in Iran with the highest reported number of early marriages of females, reflecting regional differences. This study aims to investigate the causes, contexts, and intervention conditions of early marriage among married female pupils under the age of 15 in Abhar County, Zanzan Province.

Methodology

The qualitative approach and grounded theory method were employed in the present study, which was conducted within the interpretive paradigm. This approach enables the examination of the phenomenon of early marriage by employing a paradigmatic model that encompasses causal, contextual, intervening conditions, strategies, and consequences. The grounded theory approach emphasizes the development of theory from field data. Due to the length of the article, this study only explores causal, contextual, and intervening conditions, and another study will address the strategies and consequences of early marriage for girls. In this investigation, the research population comprises 13–15-year-old female pupils in Abhar County, Zanzan Province, who have undergone early marriage. The participants were chosen based on criteria related to the research problem, including age between 13 and 15 years and experience of early marriage. Sampling continued until theoretical saturation was achieved. Semi-structured in-depth interviews were the primary data collection tool. Data analysis followed three stages: open, axial, and selective coding.

Findings

Three primary pathways have been identified as causal conditions based on the data from coding: The loss of an emotional caregiver, an aversion to the home environment, and the change in the nature of requirements from financial to emotional. The experience of loss encompasses not only the physical loss (such as the demise of a parent), but also the functional loss of the family support. The second causal condition is an aversion to the domestic environment, which is “driving.” The paternal household is frequently depicted as a place of tension, control, or indifference, rather than a tranquil oasis in numerous narratives. A finding that distinguishes this research from most other studies is the limited role of purely economic motivations for early marriage among these girls, which has been identified as the third causal condition. Some girls, who are influenced by media models and the psychological needs of puberty, perceive marriage as a space for the realization of their romantic dreams. This fantasy is characterized by the husband’s role as the provider of “attention” and “reputation,” rather than the breadwinner.

The analysis yielded three contextual categories: normative peer pressure, kinship lifeworld, and social inheritance. Genealogical analysis of the families of the participants revealed a “repeated historical pattern”. Most of the mothers of these girls also had the experience of

marriage at a young age (13 to 15 years old), which shows the social inheritance in early marriage. The kinship lifeworld was a safety mechanism that justified child marriage under the pretext of “strengthening blood ties.” As a result, some females married sons from their families and relatives. The category of normative peer pressure suggests that marriage was not a sexual or financial necessity, but rather a response to peer pressure in order to demonstrate maturation and be accepted by married students at school.

Four categories were identified in the interventional setting: the facilitating role of cyberspace, religious adaptive pressures, conditional supports, and structural power inequality. Conditional supports indicate that some girls stated that continuing their education was a condition for their marriage, and this was the only area in which girls expressed agency. The second category suggests that the initial indication of the “dissolution of individual identity” in the “collective identity of the in-laws' family” is the necessity of altering one's lifestyle and attire upon entering the in-laws' family. The term “structural power inequality” denotes the severe disparity in “sources of influence” between a spouse and wife, which is a result of the significant age gap between the two. This disparity consistently tilts the balance in favor of the individual in significant life decisions. One of the main intervenors in early marriage of girls in this study is the facilitating role of cyberspace. Some women had encountered their spouses through communication platforms like Instagram. In fact, cyberspace had facilitated these girls' contact with the opposite sex and marriage.

A central core extracted from the data, which encompasses all other categories, is “attempting to seek emotional refuge.” This fundamental concept implies that adolescent females, when confronted with emotional voids and the repulsive environment of their father's home, opt for marriage not as a legal contract, but as a “haven for psychological security.”

Conclusion

This study shows that in contexts such as Abhar County, with the relative increase in economic prosperity, the motivations for early marriage of girls have changed from meeting economic needs to filling emotional and psychological gaps. This shift in priorities can be interpreted in the context of exchange theory and structural functionalism. As a social institution, marriage plays a role in the stabilization of social order, according to structural functionalism. In this context, early marriage may be interpreted as a social mechanism that addresses the psychological requirements of individuals, particularly in societies that are in the process of economic and cultural transition. This study also demonstrates that, in contrast to the prevalent belief in the development and modernization literature, cyberspace and new communication tools have not inherently undermined traditional marriage patterns or its delay in time in the studied society. Instead, in the social context of Abhar County they appear to have played a facilitating role in reproducing and accelerating traditional patterns of early marriage. It is advisable to strengthen the media and emotional literacy of females, empower parents in the field of emotional communication with adolescents, and activate the role of schools and counselors as interventionist and preventive institutions. Additionally, it is advised that future research be conducted to evaluate the grounded theory of “early marriage as a search for emotional refuge” in other cultural contexts.

انتشارات دانشگاه تهران

زن در توسعه و سیاست

ازدواج زود هنگام دختران در شهرستان ابهر؛ واکاوی شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر

وحید امیرلو^۱ | حجه بی‌بی رازقی نصرآباد^۲ | فاطمه تنها^۳✉۱. کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: vahidamirloo@ut.ac.ir۲. دانشیار گروه مطالعات خانواده، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: hrazeghi@ut.ac.ir۳. نویسنده مسئول، استادیار گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: f.tanhaa@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	ازدواج زود هنگام دختران از پدیده‌هایی است که پیامدهای منفی متعدد فردی و اجتماعی دارد. این پژوهش با هدف واکاوی شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر ازدواج زود هنگام دختران ۱۳ تا ۱۵ ساله ازدواج کرده شهرستان ابهر با استفاده از روش تحقیق کیفی و روش نظریه داده‌بنیاد انجام شد. مشارکت‌کنندگان در پژوهش، ۲۹ دختر در بازه سنی مذکور بودند که به صورت هدفمند انتخاب شدند. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد. در شرایط علی، مقوله‌های تجربه نبود حامی عاطفی، دافعه محیط خانه و تغییر ماهیت نیازها از مادی به جستجوی پیوند عاطفی و در شرایط زمینه‌ای مقوله‌های وراثت اجتماعی، زیست‌جهان خویشاوندی و فشار هنجاری همسالان استخراج شد. تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد مقوله‌هایی از جمله نقش شبکه اجتماعی، حمایت‌های مشروط، فشارهای تطبیقی و نابرابری ساختاری قدرت، مداخله‌گرهای ازدواج زود هنگام هستند. هسته مرکزی استخراج شده از مصاحبه‌ها «در جستجوی پناهگاه عاطفی» است. یافته‌ها حاکی از آن است که دلایل عاطفی نقش اصلی را در بروز این پدیده ایفا می‌کنند. یافته اصلی دیگر نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان بستری تسهیل‌گر در شکل‌گیری روابط با جنس مخالف، نقش بسزایی در ازدواج زود هنگام دختران ایفا کرده‌اند. توانمندسازی والدین در زمینه تأمین نیازهای عاطفی نوجوانان، افزایش سواد عاطفی و رسانه‌ای دختران نوجوان و تقویت نقش مدارس و مشاوران به‌عنوان نهادهای مداخله‌گر و پیشگیرانه، برای کاهش ازدواج زود هنگام دختران پیشنهاد می‌شود.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۰۲	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۱/۰۶	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۳۱	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱	
کلیدواژه‌ها:	
ازدواج زود هنگام، تحقیق کیفی، دانش آموزان، دختران، نظریه داده‌بنیاد.	

استناد: امیرلو، وحید، رازقی نصرآباد، حجه بی‌بی و تنها، فاطمه (۱۴۰۵). ازدواج زود هنگام دختران در شهرستان ابهر؛ واکاوی شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر. زن در

توسعه و سیاست، ۲۴ (۱)، ۲۰۹-۲۴۴. DOI: <https://doi.org/10.22059/JWDP.2026.412817.1008618>DOI: <https://doi.org/10.22059/JWDP.2026.412817.1008618>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

خانواده مهم‌ترین نهاد جامعه است که عموماً از مجرای ازدواج، شکل می‌گیرد. ازدواج یک قرارداد اجتماعی، ضامن بقای نسل انسانی و نتیجه آرامش و امنیت در یک جامعه است (Imanzadeh et al., 2016: 554). امروزه در بسیاری از جوامع، الگوهای ازدواج و زمان‌بندی ازدواج همسو با دیگر تغییرات اقتصادی اجتماعی جامعه تغییرات اساسی داشته است. در بسیاری از کشورها از جمله کشورهای آسیایی و ایران به‌رغم رواج زیاد ازدواج، سن ازدواج افزایش یافته است (Razeghi Nasrabad, 2021: 14). با وجود افزایش سن ازدواج که در بیشتر نقاط جهان اتفاق افتاده است، ازدواج زودهنگام یا پیش‌رسی ازدواج که طبق تعریف صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (۲۰۰۷: ۱۱۲) به ازدواج‌های زیر ۱۸ سال اشاره دارد، همچنان وجود دارد.

علی‌رغم اهمیت و ضرورت ازدواج در ابعاد مختلف، ازدواج زودهنگام که در سنین نوجوانی رخ می‌دهد ممکن است اثرات منفی بر نوجوانان داشته باشد. فاصله سنی زیاد بین دختران با همسرانشان، سبب تحمیل کار خانگی و محدودیت‌های رسیدگی به کودک و فرصت‌های آنان می‌شود و همین امر قدرت و توان تصمیم‌گیری زنان در خانوار را کاهش می‌دهد (UNICEF, 2007: 12). ازدواج زودهنگام بر زندگی دختران اثر می‌گذارد و تبعات آسیب‌زای سلامت آن، زندگی آن‌ها را پیچیده‌تر می‌کند و در هر سطحی، رشد و تعالی فردی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. دامنه تبعات منفی آن از حاملگی‌های زودرس و ناخواسته (WHO, 2011: 8; UNICEF, 2005: 54)، سقط‌جنین (Prakash et al., 2011: 140; Jain et al., 2011: 196)، بالا رفتن احتمال ابتلا به بیماری‌هایی نظیر ایدز در بین دختران نوجوان (Boender, 2018: 66)، مرگ‌ومیر فراوان نوزادان (Mehra & Agrawal, 2004: 142; Raj, 2010: 934; Finaly et al., 2011: 78)، افزایش نرخ مرگ‌ومیر به‌علت زایمان (Nurani et al., 2020: 85)، اعمال خشونت توسط همسر (Field & Ambrus, 2008: 116; Chandra et al., 2013: 49; Jones et al., 2014: 96; Montazari et al., 2016: 28; Boender, 2018: 40) و ترک تحصیل (UNICEF, 2017: 30) است. بسیاری از دخترانی که در سنین پیش‌رسی ازدواج می‌کنند، نمی‌توانند به تحصیلات خود ادامه دهند یا با مشکلاتی مانند عدم حمایت همسر، فشار خانواده، بارداری و مراقبت از فرزندان روبه‌رو می‌شوند (Hosseinifar, 2019: 20). دختران در سنین پیش‌رسی معمولاً با افرادی که از آن‌ها بزرگ‌تر هستند ازدواج می‌کنند. همسرانی که قدرت بیشتری دارند می‌توانند علیه دختران خشونت فیزیکی، روانی، جنسی و اقتصادی اعمال کنند (Zarei Mahmoudabadi & Zarei, 2021: 20).

در ایران طی دهه‌های اخیر ابعاد و عناصر مختلف خانواده تحولات گوناگونی را تجربه کرده است. در بستر این تحولات، شیوع ازدواج زودهنگام در بسیاری از مناطق کشور کاهش یافته است و نتایج مطالعات و برآوردهای انجام شده درخصوص سن ازدواج در ایران، حاکی از روند روبه‌افزایش سن ازدواج است (Statistical Center of Iran, 2016: 25). به‌رغم افزایش سن ازدواج، همچنان شاهد ازدواج‌های زودهنگام در کشور هستیم. در سال ۱۳۹۶ تعداد ۳۳۳,۳۵ مورد (۵/۸ درصد) از کل ازدواج‌های زنان در سنین ۱۰ تا ۱۴ ثبت شده است. باین‌حال از احتمال دیرثیتی برای این ازدواج‌ها نیز نباید غفلت کرد. همچنین ازدواج زودهنگام دختران در ایران تفاوت‌های منطقه‌ای دارد؛ به‌گونه‌ای که استان‌های زنجان، خراسان شمالی، آذربایجان شرقی و اردبیل، بیشترین و استان‌های تهران، اصفهان، البرز و گیلان کمترین میزان ثبت ازدواج زودهنگام دختران را در کشور دارند (Teimouri Arshad et al., 2021: 616).

در سال ۱۳۹۸ در ۲/۳ درصد از ازدواج‌های ثبت‌شده (۱۱۹۹۴ مورد ازدواج) سن عروس ۱۳ و حتی پایین‌تر بوده است. این موارد بر پایه ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی، به اذن ولی و به‌شرط رعایت مصلحت به تشخیص دادگاه صالحه ثبت شده است. گرچه مطابق ماده قانونی فوق، ازدواج‌های زیر ۱۸ سال قانونی است. باین‌حال جزو ازدواج‌های زودهنگام محسوب می‌شوند. چنانچه این ازدواج‌ها در شرایط برخی محدودیت‌ها رخ دهد، می‌تواند رضایت فرد را از زندگی مشترک کاهش دهد که به‌نوبه خود منبع مشکلات و چالش‌های زیادی برای زوجین به‌ویژه زنان خواهد بود. در نتیجه می‌تواند سلامت روانی و جسمی آن‌ها و سایر اعضای خانواده را به خطر اندازد و حتی بنیان خانواده را نیز سست کند؛ بنابراین پرداختن به موضوع ازدواج زودهنگام در بین زنانی که آن را تجربه کرده‌اند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هدف این مطالعه واکاوی دلایل، زمینه‌ها و مداخله‌گرهای ازدواج زودهنگام دختران دانش‌آموز زیر ۱۵ سال در شهرستان ابهر در استان زنجان است که یکی از استان‌های با میزان بالای ازدواج زودهنگام در کشور است. شناخت دلایل، زمینه‌ها و مداخله‌گرهای ازدواج زودهنگام دختران می‌تواند آگاهی لازم به والدین، اولیای مدرسه و سیاست‌گذاران در زمینه خانواده را برای انجام مداخلات لازم و کاهش احتمال ازدواج زودهنگام دختران در اختیار قرار دهد. براین‌اساس سؤالات پژوهش حاضر به شرح زیر است:

- چه عوامل و شرایطی (علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر) موجب ازدواج زودهنگام دختران ۱۳-۱۵ ساله شهرستان ابهر می‌شود؟
- هسته مرکزی (مقوله اصلی) حاکم بر تجربه ازدواج زودهنگام در دختران ۱۳-۱۵ سال شهرستان ابهر چیست؟

۲. پیشینه پژوهش

در پژوهش حاضر، آشنایی با نظریه‌های فمینیستی، کارکردگرایی ساختاری و نظریه مبادله صرفاً برای افزایش حساسیت نظری^۱ و آشنایی با مفاهیم موجود استفاده شده تا بتواند در مواجهه با داده‌ها پرسش‌های عمیق‌تری مطرح کند.

در رویکرد فمینیستی، ازدواج زودهنگام به‌عنوان نمودی از سلطه پدرسالاری و نابرابری جنسیتی تحلیل می‌شود. در چنین ازدواج‌هایی، بدن، تصمیم‌گیری و آینده دختران در اختیار دیگران (پدر، شوهر یا نظام فرهنگی) قرار می‌گیرد و استقلال فردی و اختیار آنان به‌شدت محدود می‌شود (MacKinnon, 1989: 120). فمینیست‌ها این پدیده را نه حاصل انتخاب آزادانه، بلکه نتیجه ساختارهایی می‌دانند که از طریق گفتمان‌های جنسیتی، وابستگی زنان و تبعیت از مردان را امری طبیعی جلوه می‌دهند. در شاخه فمینیسم لیبرال، ازدواج زودهنگام مصداق نقض آشکار حقوق فردی است؛ زیرا دختر نوجوان در فرایند تصمیم‌گیری آزادی ندارد و اغلب در چارچوب فرهنگی و خانوادگی به ازدواج وادار می‌شود (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2024: 214-215). از نظر فمینیست‌های رادیکال، ازدواج زودهنگام نمونه‌ای آشکار از کنترل بدن و جنسیت زنان توسط نظام مردسالاری است؛ نظامی که از طریق فرهنگ، مذهب و عرف، سلطه خود را طبیعی جلوه می‌دهد. در چارچوب فمینیسم سوسیالیستی، ازدواج زودهنگام ابزاری اقتصادی و طبقاتی تلقی می‌شود که از طریق آن، خانواده‌ها می‌کوشند بار مالی خود را کاهش دهند یا پیوندهای اقتصادی-اجتماعی خاصی را حفظ کنند. فمینیست‌های سوسیالیست استدلال می‌کنند که ریشه این پدیده را باید در وابستگی اقتصادی زنان و نابرابری فرصت‌های شغلی و آموزشی جستجو کرد (Hartman, 1981: 28). در تحلیل ازدواج زودهنگام، فمینیسم فرهنگی پیشنهاد می‌کند که تحلیل این پدیده باید حساس به بافت فرهنگی و بومی باشد؛ زیرا در جوامع مختلف، معنای ازدواج، بلوغ و نقش زن متفاوت است (Gilligan, 1982: 75). در فمینیسم پسا ساختارگرا، ازدواج زودهنگام نوعی «عمل گفتمانی» است که از طریق آن بدن و هویت دختران به‌عنوان همسر و مادر تعریف می‌شود و سایر شکل‌های هویت‌سازی و خودمختاری از آنان سلب می‌شود (Butler, 1990: 145). رویکرد فمینیستی در تمام شاخه‌های خود، ازدواج زودهنگام را بازتابی از روابط قدرت نابرابر و سلطه پدرسالارانه می‌داند. در این میان، هر شاخه با زاویه‌ای خاص به مسئله می‌نگرد: فمینیسم لیبرال بر اصلاحات قانونی و آموزشی، فمینیسم رادیکال بر ریشه‌کنی ساختارهای سلطه، فمینیسم سوسیالیستی بر نقد اقتصاد و وابستگی

طبقاتی، فمینیسم فرهنگی بر حساسیت فرهنگی و فمینیسم پسا ساختارگرا بر تحلیل گفتمان های جنسیتی تمرکز دارد. در مجموع، رویکردهای فمینیستی به ازدواج زودهنگام در تمام شاخه‌ها نشان می‌دهد این پدیده نه تصمیمی شخصی، بلکه بازتابی از درهم‌تنیدگی قدرت، فرهنگ، طبقه و جنسیت است و فهم عمیق آن مستلزم نقد ساختارهایی است که از طریق قانون، آموزش، زبان و سنت، زنان را در موقعیت‌های تابع و فاقد اختیار قرار می‌دهند.

نظریه کارکردگرایی ساختاری، به‌عنوان یکی از چارچوب‌های کلان و کلاسیک جامعه‌شناسی، جامعه را مانند سیستمی پیچیده یا ارگانیسمی زنده می‌نگرد که از اجزای به‌هم‌پیوسته تشکیل شده است. هر یک از این اجزا (نهادهای) کارکرد خاصی را برای حفظ تعادل، پایداری و بقای کل سیستم برعهده دارند (Parsons, 1951: 220). این نظریه که به‌طور خاص توسط تالکوت پارسونز بسط و گسترش یافت، فرض می‌کند که نهادهای اجتماعی بنیادین مانند خانواده، آموزش، اقتصاد و دین، نقش‌هایی حیاتی در تأمین نیازهای اساسی جامعه ایفا می‌کنند؛ نیازهایی نظیر انسجام اجتماعی، تولید و بازتولید فرهنگی، و تنظیم رفتارهای فردی و جمعی از این قبیل نیازها هستند؛ برای مثال، نظام آموزشی از طریق جامعه‌پذیری نسل جدید و انتقال ارزش‌ها و هنجارها به حفظ نظم اجتماعی کمک می‌کند؛ درحالی‌که نهاد اقتصاد نیازهای مادی جامعه را تأمین می‌کند (Merton, 1968: 318). در توضیح ازدواج زودهنگام، نظریه کارکردگرایی ساختاری، این پدیده را نه به‌عنوان یک آسیب، بلکه به‌عنوان بخشی از نظام اجتماعی می‌نگرد که کارکردهایی برای حفظ تعادل، انسجام و تداوم کارکردهای سایر نهادهای اجتماعی، به‌ویژه خانواده، دارد. در جوامع سنتی، این پدیده کارکردهای مشخصی مانند تقویت پیوندهای خویشاوندی (از طریق اتحاد دو خانواده)، تنظیم رفتار جنسی جوانان (و پیشگیری از انحرافات اجتماعی) و تضمین تداوم نسل و ساختارهای خانوادگی را برعهده داشته است (Goody, 1976: 89).

نظریه مبادله، تعاملات اجتماعی را در قالب فرایندی از تبادل منابع مادی و غیرمادی، نظیر پول، کالا، اطلاعات، حمایت عاطفی یا پرستیژ و جایگاه اجتماعی دسته‌بندی می‌کند. این دیدگاه استدلال می‌کند که افراد در روابط خود به‌طور مداوم در حال محاسبه پاداش‌ها و هزینه‌ها هستند و «اصل تقابل» را مبنای تداوم این تعاملات می‌دانند. براین اساس، هر فرد انتظار دارد در ازای منابعی که در یک رابطه سرمایه‌گذاری می‌کند، منابعی معادل یا ارزشمندتر دریافت کند. نظریه مبادله، ازدواج زودهنگام را نتیجه تعاملات اجتماعی می‌داند که در آن، افراد یا گروه‌ها (خانواده‌ها) به‌دنبال حداکثرسازی سود و حداقل‌سازی هزینه‌های خود هستند. در این چارچوب، ازدواج به یک معامله شبیه می‌شود؛ خانواده دختر ممکن است او را به‌عنوان منبعی برای دریافت مهریه (سود مادی) یا

کاهش بار مالی خانواده (کاهش هزینه) به ازدواج درآوردند. خانواده داماد نیز در ازای پرداخت این منابع، در پی کسب نیروی کار خانگی، تضمین فرزندآوری یا ارتقای جایگاه اجتماعی است. با این حال، انتقاد جدی به این نظریه، نادیده گرفتن نابرابری قدرت در این تعاملات است؛ نابرابری ای که دختران جوان را از کنشگری فعال در مبادله، به ابزاری منفعل و کالایی برای تبادل تقلیل می‌دهد. این نابرابری قدرت، به‌ویژه در سنین بسیار پایین (مانند ۱۳-۱۵ سال) بسیار برجسته‌تر است؛ زیرا این افراد اساساً از توانایی شناختی، بلوغ عاطفی و قدرت اجتماعی لازم برای مشارکت فعال و آگاهانه در این تبادلات محروم‌اند (Matouschek & Rasul, 2008: 96).

در مجموع، رویکرد فمینیستی به دلیل تأکید بر نابرابری جنسیتی و سلطه پدرسالارانه، نظریه کارکردگرایی ساختاری به دلیل توجه به کارکردهای هنجاری و انسجام اجتماعی، و نظریه مبادله به دلیل تمرکز بر تبادل منابع مادی و غیرمادی، برای افزایش حساسیت نظری پژوهشگر و غنی‌سازی تفسیر یافته‌ها مورد استفاده قرار گرفتند. این سه نظریه به پژوهشگر کمک کردند تا در جریان تحلیل داده‌ها، ابعاد پنهان پدیده را بهتر درک کند، اما مقوله‌ها و هسته مرکزی مستقیم از دل مصاحبه‌ها و بدون تحمیل این چارچوب‌ها استخراج شد.

مرور پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه ازدواج زودهنگام نشان می‌دهد این مطالعات عمدتاً در دو دسته اصلی جای می‌گیرند: دسته نخست بر نقش فقر و عوامل اقتصادی و دسته دوم بر عوامل اجتماعی، فرهنگی و هنجاری تأکید دارند. پژوهش‌هایی که بر نقش عوامل اقتصادی تمرکز کرده‌اند، عمدتاً فقر، محرومیت آموزشی و فشارهای معیشتی را به‌عنوان محرک‌های اصلی ازدواج زودهنگام معرفی می‌کنند؛ برای نمونه، افبورا و همکاران^۱ (۲۰۱۹) با تحلیل داده‌های بهداشتی از ۳۵ کشور آفریقایی دریافتند میان فقر اقتصادی، محرومیت آموزشی و ازدواج زودهنگام رابطه وجود دارد. پورطاهری و همکاران^۲ (۲۰۲۳) در یک مرور سیستماتیک بر ۷۸ مطالعه بین‌المللی، عوامل مؤثر بر ازدواج زودهنگام را بررسی کردند. نتایج این مرور نشان داد فقر اقتصادی، نابرابری جنسیتی و نبود دسترسی به آموزش از مهم‌ترین زمینه‌های مرتبط با این پدیده هستند. یافته‌های مطالعه ترابی^۳ (۲۰۲۳) با تحلیل داده‌های جمعیتی از ۱۵ کشور آسیایی مشخص کرد که سطح پایین تحصیلات و فقر اقتصادی از مهم‌ترین متغیرهای مرتبط با ازدواج زودهنگام هستند. شاکلا و همکاران^۴ (۲۰۲۳) در بررسی تأثیر پاندمی کووید-۱۹، به نقش تشدیدکننده فشارهای اقتصادی و تعطیلی مدارس در

1. Efevbera
2. Pourtaheri
3. Torabi
4. Shukla

افزایش شیوع ازدواج زودهنگام اشاره کردند. قاسمی و دادجو (۱۳۹۸) در واکاوی پدیده کودک همسری دریافتند که بین وضعیت نامطلوب اقتصادی خانواده و افزایش احتمال وقوع ازدواج زودهنگام پیوند وجود دارد. یافته‌های مطالعه رنجبر و همکاران (۱۳۹۹) مشخص کرد که در مناطق محروم، ازدواج زودهنگام به‌عنوان راهی برای کاهش فشارهای اقتصادی و اجتماعی خانواده‌ها انتخاب می‌شود. نتایج مطالعه احمدی (۱۴۰۰) حاکی از آن بود که ازدواج دختران در سنین پایین در خانواده‌های کم‌درآمد بیشتر از خانواده‌های پردرآمد است و عواملی نظیر تحصیلات کم والدین، بی‌سوادی و محدودیت فرصت‌های شغلی برای دختران، تمایل خانواده‌ها به پیش‌رسی ازدواج دختران را به شدت افزایش می‌دهد. مهدوی‌فرد و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه خود دریافتند که فقر اقتصادی اغلب با محدود شدن مشارکت دختران در فرایندهای تصمیم‌گیری همراه است و شرایط اقتصادی، در تعامل با روابط قدرت درون خانواده، زمینه ازدواج زودهنگام را تقویت می‌کند. مطالعه سلحشور و حبیب‌پور گتایی (۱۴۰۰) نشان داد محدودیت دسترسی به امکانات آموزشی، کمبود خدمات حمایتی و نبود فرصت‌های شغلی مناسب برای زنان، شرایطی را در خانواده‌های فقیر ایجاد می‌کند که در آن، ازدواج زودهنگام به‌عنوان یکی از معدود گزینه‌های در دسترس برای تضمین آینده دختران مطرح می‌شود. مطابق نتایج مطالعه همتی و همکاران (۱۴۰۲) ازدواج زودهنگام دختران اغلب در پاسخ به فشارهای سنگین اقتصادی، به‌عنوان راهکاری عملی برای کاهش بار مالی خانواده و انتقال تأمین هزینه‌های دختر به خانواده همسر در نظر گرفته می‌شود.

در کنار عوامل اقتصادی، دسته دیگری از مطالعات بر نقش عوامل اجتماعی، فرهنگی و هنجاری تمرکز دارند. این مطالعات نشان می‌دهند ازدواج زودهنگام در بسیاری از جوامع، نه صرفاً به‌عنوان پاسخی به فقر یا ناامنی اقتصادی، بلکه به‌عنوان یک هنجار اجتماعی پذیرفته شده و بخشی از نظم فرهنگی عمل می‌کند. در این رویکرد، ازدواج زودهنگام در بستر شبکه‌ای از باورها، ارزش‌ها، انتظارات اجتماعی و روابط قدرت جنسیتی شکل می‌گیرد و اغلب با مفاهیمی مانند حفظ آبرو، کنترل اجتماعی و تنظیم روابط جنسیتی پیوند می‌خورد. کوک و همکاران^۱ (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای کیفی در شش کشور نشان دادند سنت‌های فرهنگی و نابرابری جنسیتی می‌توانند مستقل از فقر اقتصادی، در تداوم ازدواج زودهنگام نقش داشته باشند. دسی و همکاران^۲ (۲۰۲۳) نیز در مطالعه‌ای در اتیوپی، فشارهای اجتماعی و هنجاری را از عوامل مؤثر در این زمینه معرفی کرده‌اند. حسینی و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه خود دریافتند که خانواده‌های دخترانی که ازدواج زودهنگام داشته‌اند، ازدواج

1. Kok

2. Dessie

زودهنگام دختران را عاملی برای حفظ آبرو و امنیت آینده دختر قلمداد می‌کنند. در مطالعات کیفی از جمله پژوهش‌های جوادیان و همکاران (۱۳۹۸)، شمسی‌پور عباسی و همکاران (۱۴۰۰) و علیازی و همکاران (۱۴۰۱) مشخص شد فشارهای خانوادگی، انتظارات جنسیتی و هنجارهای مردسالارانه می‌توانند اختیار تصمیم‌گیری را از دختران سلب کنند. در این پژوهش‌ها، ازدواج زودهنگام در قالب فرایند جامعه‌پذیری جنسیتی توصیف شده است؛ فرایندی که از سنین پایین آغاز می‌شود و نقش‌های همسری و مادری را به‌عنوان مسیر غالب زندگی دختران بازنمایی می‌کند. مطالعات روحانی و همکاران (۱۳۹۸)، سلحشور و حبیب‌پور گتایی (۱۴۰۰) و احمدی (۱۴۰۰) بیانگر آن بود که در برخی جوامع سنتی، ازدواج زودهنگام کارکردهایی نظیر تقویت پیوندهای خویشاوندی و حفظ انسجام اجتماعی دارد. این مطالعات نشان می‌دهند ازدواج زودهنگام در این بسترها در چارچوب منطق درونی فرهنگ‌های محلی معنا پیدا می‌کند، هرچند پیامدهایی مانند محدودشدن فرصت‌های آموزشی و اجتماعی دختران نیز در این پژوهش‌ها گزارش شده است. عشایری و همکاران (۱۴۰۳) در فراترکیب مطالعات به این نتیجه رسیدند که هنجارهای سنتی، باورهای تقدیرگرایانه و تضعیف سرمایه اجتماعی، هم‌زمان در شکل‌گیری ازدواج زودهنگام نقش دارند. در این مطالعه، ازدواج زودهنگام به‌عنوان بخشی از یک الگوی فرهنگی نهادینه‌شده توصیف شد که از طریق خانواده، مذهب عرفی و فشارهای اجتماعی بازتولید می‌شود.

مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه ازدواج زودهنگام از دو زاویه اصلی به این پدیده پرداخته‌اند. دسته نخست بر نقش فقر و عوامل اقتصادی تأکید دارند؛ برای نمونه، افبورا و همکاران (۲۰۱۹)، پورطاهری و همکاران (۲۰۲۳)، ترابی (۲۰۲۳)، قاسمی و دادجو (۱۳۹۸)، رنجبر و همکاران (۱۳۹۹) و احمدی (۱۴۰۰) نشان داده‌اند که فقر اقتصادی، محرومیت آموزشی و فشارهای معیشتی، خانواده‌ها را به سمت ازدواج زودهنگام دختران سوق می‌دهد. دسته دوم بر عوامل اجتماعی، فرهنگی و هنجاری تأکید دارند. کوک و همکاران (۲۰۲۳)، دسی و همکاران (۲۰۲۳)، حسینی و همکاران (۱۳۹۷)، جوادیان و همکاران (۱۳۹۸) و عشایری و همکاران (۱۴۰۳) به این نتیجه رسیده‌اند که هنجارهای مردسالارانه، حفظ آبرو، فشارهای اجتماعی و باورهای تقدیرگرایانه - مستقل از فقر یا در تعامل با آن - در تداوم ازدواج زودهنگام نقش دارند.

به این ترتیب، درحالی‌که پژوهش‌های پیشین هریک به سهم خود ابعادی از ازدواج زودهنگام را روشن ساخته‌اند، مرور آن‌ها سه خلأ اساسی را آشکار می‌کند که پژوهش حاضر درصدد پرکردن آن‌ها است. نخست بخش قابل توجهی از مطالعات پیشین (اعم از داخلی و بین‌المللی) بر نقش فقر، محرومیت آموزشی و فشارهای اقتصادی به‌عنوان عوامل اصلی ازدواج زودهنگام تأکید داشته‌اند.

باین حال، کمتر پژوهشی به وضعیت مناطقی پرداخته است که با بهبود نسبی رفاه اقتصادی (مانند شهرستان ابهر با نرخ کم بیکاری و وجود شهرک‌های صنعتی) اقدام به ازدواج کرده‌اند. دوم بیشتر مطالعات کیفی انجام شده در زمینه ازدواج زودهنگام، با زانی در سنین بالاتر (معمولاً بالای ۱۸ سال) انجام شده‌اند و فاصله زمانی قابل توجهی با وقوع ازدواج داشته‌اند. این فاصله زمانی موجب می‌شود خاطرات اولیه تحت تأثیر تجربه‌های بعدی (مانند مادری، طلاق یا بازاندیشی بزرگسالی) قرار گیرد و جزئیات لحظه‌های واقعی تصمیم‌گیری کم‌رنگ شود. این پژوهش با تمرکز بر دخترانی که هم‌اکنون ۱۳ تا ۱۵ سال دارند و زمان کوتاهی از ازدواجشان می‌گذرد، به دنبال ثبت روایت‌های دست‌اول و بهنگام از این پدیده است. سوم، مطالعات پیشین هر یک به‌طور جداگانه به نقش خانواده، فشار همسالان یا سنت‌های فرهنگی پرداخته‌اند و کمتر پژوهشی به تعامل هم‌زمان این نهادها در شکل‌گیری ازدواج زودهنگام توجه داشته است. همچنین نقش فضای مجازی (به‌ویژه اینستاگرام و روبیکا) به‌عنوان «تسهیل‌گر سنت» (برخلاف نظریه‌های نوسازی) در پژوهش‌های داخلی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از این‌رو، پژوهش حاضر با اتخاذ رویکرد کیفی و روش نظریه داده‌بنیاد، در پی کشف مدل پارادایمی ازدواج زودهنگام دختران ۱۳-۱۵ ساله شهرستان ابهر است. در مقاله حاضر این مدل بر روابط میان شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر تمرکز دارد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با اتخاذ پارادایم تفسیرگرایی و روش کیفی و با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد انجام شده است. این روش که ابتدا توسط گلاسر و اشتراوس^۱ در کتاب کشف نظریه زمینه‌ای معرفی شد، بر ساخت نظریه از داده‌های میدانی تمرکز دارد (Glaser & Strauss, 1967: 55) و امکان کشف و بازنمایی شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها را در پدیده ازدواج زودهنگام فراهم می‌سازد. با توجه به محدودیت حجم مقاله، در مطالعه حاضر صرفاً به کشف شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر پرداخته شده است و راهبردها و پیامدهای ازدواج زودهنگام دختران در مطالعه‌ای دیگر بازنمایی خواهد شد.

جامعه مورد مطالعه شامل دختران دانش‌آموز ۱۳ تا ۱۵ ساله شهرستان ابهر (استان زنجان) است که تجربه ازدواج زودهنگام دارند. نمونه‌گیری هدفمند بود و شرکت‌کنندگان براساس معیارهای مرتبط با مسئله تحقیق از جمله سن ۱۳ تا ۱۵ و تجربه ازدواج زودهنگام وارد پژوهش شدند. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند آغاز شد و با رویکرد نظری ادامه یافت تا اشباع نظری مقوله‌ها حاصل شود. ابزار

1. Glaser & Strauss

اصلی جمع‌آوری داده، مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته بود. به‌منظور اجرای پژوهش در میان دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه اول شهرستان ابهر، لازم بود هماهنگی‌های لازم با مراجع رسمی آموزشی صورت گیرد. در این راستا، پژوهشگران پس از دریافت معرفی‌نامه رسمی از دانشگاه تهران، به اداره آموزش و پرورش شهرستان ابهر مراجعه کردند تا مجوز حضور در مدارس منتخب و انجام فرایند گردآوری داده‌ها صادر شود. با پیگیری‌های انجام‌شده و ارائه مستندات مربوط از جمله اهداف تحقیق، جامعه مورد مطالعه، ابزار گردآوری داده‌ها و تعهد به رعایت اصول اخلاقی در تحقیق، موافقت نهایی برای حضور پژوهشگران در مدارس دخترانه صادر شد. پس از دریافت مجوز کتبی از اداره کل آموزش و پرورش استان زنجان، هماهنگی لازم با مدیران مدارس انجام گرفت و فرایند جمع‌آوری داده‌ها مطابق با چارچوب اخلاق پژوهش و مقررات آموزشی آغاز شد. این مراحل با دقت و در راستای حفظ محرمانگی اطلاعات شرکت‌کنندگان و احترام به فضای آموزشی مدارس صورت پذیرفت. مصاحبه‌ها با نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی مکس کیودا^۱ نسخه ۱۰ تحلیل شدند.

تحلیل داده‌ها در سه مرحله انجام شد: کدگذاری باز، محوری و گزینشی. این فرایند چرخه‌ای است و با جمع‌آوری داده‌ها به‌صورت هم‌زمان پیش می‌رود تا اشباع نظری حاصل شود. ۱. کدگذاری باز: رونوشت‌های مصاحبه خطبه‌خط بررسی و مفاهیم اولیه استخراج شدند؛ برای مثال، از عبارت «پدرم گفت باید ازدواج کنی تا هزینه‌ها کم شود»، کد «فشار اقتصادی خانواده» به‌دست آمد. این مرحله موجب تولید کدهای اولیه متعدد شد که براساس تکرار و اهمیت گروه‌بندی شدند. هدف این مرحله، خردکردن داده‌ها به اجزای کوچک‌تر، بررسی دقیق، مقایسه مداوم و مفهوم‌پردازی اولیه بود؛ ۲. کدگذاری محوری: کدهای مشابه گروه‌بندی و روابط علی‌ومعلولی شناسایی شدند؛ برای نمونه، دسته عوامل خانوادگی شامل زیرکدهای فقر اقتصادی، فشار والدین، و سنت‌های خانوادگی شد؛ ۳. کدگذاری گزینشی: شناسایی هسته مرکزی صورت گرفت (Strauss & Corbin, 1998: 212). اعتبار یافته‌ها با استفاده از معیارهای پیشنهادی لینکولن و گوبا^۲ (۱۹۸۵) از جمله اعتبار درونی (تعامل طولانی در مصاحبه‌ها)، قابلیت انتقال (توصیف زمینه ابهر) و قابلیت وابستگی (ثبت دقیق فرایند شامل یادداشت‌های روزانه و رونوشت‌ها تا تکرارپذیری) حاصل شد. در این پژوهش برای رعایت اصول اخلاقی، مصاحبه‌ها با رضایت دانش‌آموزان و والدین آن‌ها و با بیان اهداف پژوهش و حفظ حق مصاحبه‌شوندگان برای خروج از مصاحبه‌ها انجام گرفت. به‌منظور حفظ محرمانگی از نام‌های

---

1. MAXQDA

2. Lincoln & Guba

مستعار برای شرکت کنندگان استفاده شد و مصاحبه‌ها در محیطی امن و بدون حضور فرد دیگری انجام پذیرفت.

۴. یافته‌های پژوهش

جدول ۱ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش را نشان می‌دهد. میانگین سنی مشارکت‌کنندگان ۱۴/۵ سال است. تمامی مشارکت‌کنندگان دانش‌آموز و متأهل‌اند. میانگین اختلاف سنی زوجین حدود ۹ سال و حداکثر اختلاف سنی ۱۲ سال است. سن همسران دختران از ۱۹ تا ۲۶ متغیر است. مشاغل همسران طیف متنوعی از مشاغل یدی مانند آشپز، کارگر ساختمانی، گچ‌کار و راننده تا مشاغل تخصصی مانند مهندس مکانیک و مهندس نساجی است. وضعیت اقتصادی مشارکت‌کنندگان براساس اظهارات آن‌ها در سه طبقه خوب، متوسط و ضعیف عنوان شده و بیشتر مشارکت‌کنندگان، طبقه اقتصادی خود را متوسط گزارش کرده‌اند.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	نام مستعار	سن	مقطع تحصیلی	سن همسر	شغل همسر	فاصله سنی	وضعیت اقتصادی (خوداظهاری)
۱	باران	۱۴	هشتم	۲۴	آزاد	۱۰	متوسط
۲	آیدا	۱۳	هفتم	۲۵	گچ‌کار	۱۲	ضعیف
۳	انیسا	۱۴	نهم	۲۲	مهندس مکانیک	۸	خوب
۴	ثنا	۱۳	هفتم	۲۱	مکانیک	۸	متوسط
۵	نرگس	۱۵	نهم	۲۴	تراشکار	۹	متوسط
۶	حنانه	۱۵	نهم	۲۶	آزاد	۱۱	متوسط
۷	کوثر	۱۵	نهم	۲۴	تولیدی لباس	۹	خوب
۸	محدثه	۱۵	نهم	۲۵	سراشپز	۱۰	متوسط
۹	یلدا	۱۴	هشتم	۲۲	کارگر شرکت	۸	متوسط
۱۰	مهدیه	۱۴	نهم	۱۹	طلبه	۵	خوب
۱۱	فاطمه	۱۳	هفتم	۱۹	طلبه	۶	متوسط
۱۲	ثمین	۱۴	هشتم	۲۳	مهندس نساجی	۹	متوسط
۱۳	آرزو	۱۵	نهم	۲۱	راننده	۶	متوسط
۱۴	سیما	۱۵	نهم	۲۵	آزاد	۱۰	متوسط
۱۵	آزاده	۱۴	هشتم	۲۱	آزاد	۷	خوب
۱۶	غزل	۱۵	نهم	۲۴	کارگر فصلی	۹	خوب
۱۷	ریحانه	۱۵	نهم	۲۶	نقاش ساختمان	۱۱	متوسط
۱۸	آتنا	۱۵	نهم	۲۴	تراشکار	۹	متوسط

ردیف	نام مستعار	سن	مقطع تحصیلی	سن همسر	شغل همسر	فاصله سنی	وضعیت اقتصادی (خوداظهاری)
۱۹	تارا	۱۳	هفتم	۱۹	کارگر شرکت	۶	متوسط
۲۰	میتر	۱۴	هشتم	۲۲	املاکی	۸	متوسط
۲۱	نازلی	۱۵	نهم	۲۴	تولیدی لباس	۹	خوب
۲۲	فرحانه	۱۶	نهم	۲۴	تراشکار	۸	متوسط
۲۳	فهیمة	۱۴	هشتم	۲۵	میوه فروش	۱۱	متوسط
۲۴	مریم	۱۵	نهم	۲۵	سرآشپز	۱۰	متوسط
۲۵	فاظه	۱۳	هفتم	۲۱	مکانیک	۸	متوسط
۲۶	نادیا	۱۴	نهم	۲۲	مهندس مکانیک	۸	خوب
۲۷	سعیده	۱۴	هشتم	۲۲	کارگر شرکت	۸	متوسط
۲۸	نسرین	۱۵	نهم	۲۴	تولیدی لباس	۹	خوب
۲۹	نازنین زهرا	۱۴	هشتم	۲۶	کارمند	۱۲	متوسط

یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها در چارچوب مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) سازمان‌دهی شده‌اند. براساس این مدل و با توجه به محدودیت حجم مقاله، در پژوهش حاضر صرفاً به کشف و بازنمایی سه مؤلفه شریط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر پرداخته شده است. هسته مرکزی استخراج شده از داده‌ها «در جستجوی پناهگاه عاطفی» نام گرفت. در ادامه، مقوله‌های شکل‌دهنده به این پدیده در قالب سه شرط یادشده گزارش می‌شوند.

۴-۱. شریط علی

در مدل پارادایمی، شریط علی به مجموعه عواملی اشاره دارد که به صورت مستقیم محرک و ایجادکننده پدیده محوری هستند. واکاوی عمیق مصاحبه‌ها نشان می‌دهد برخلاف تصورات رایج که اغلب بر نقش فقر اقتصادی تأکید می‌کند، در بستر پژوهش حاضر (ابهر)، آنچه به عنوان مهم‌ترین شرط علی پدیدار شد «فروپاشی یا تزلزل امنیت روانی در خانواده مبدأ» بود. داده‌های حاصل از کدگذاری، سه مسیر اصلی را به عنوان ریشه‌های شکل‌گیری شناسایی کرده‌اند که در جدول‌های ۲، ۳ و ۴ نمایش داده شده است.

۴-۱-۱. نبود حامی عاطفی

نخستین و شاید برجسته‌ترین مقوله‌ای که در روایت دختران به عنوان زمینه‌ساز ازدواج زودهنگام پدیدار شد، «نبود حامی عاطفی» است. این امر صرفاً فیزیکی (مانند مرگ مادر) نیست، بلکه شامل

کارکردی نبودن خانواده نیز می‌شود. زمانی که دختر نوجوان در سن بلوغ، حامی عاطفی خود را از دست می‌دهد، ازدواج نه به‌عنوان یک پیمان زناشویی، بلکه به‌عنوان راهی برای «پرکردن جای خالی» والدین تعبیر می‌شود؛ برای نمونه، باران (۱۴ ساله) که سوگوار مادرش است، صراحتاً ازدواج را مکانیسمی برای غلبه بر انزوای پس از مرگ مادر می‌داند. در این بافت، شوهر نقش «منجی» را بازی می‌کند که قرار است دیوارهای تنهایی را فروبریزد. اینجا است که وضعیت اقتصادی خانواده (که اغلب متوسط گزارش شده) رنگ می‌بازد و «نیاز به بقای عاطفی» اولویت می‌یابد. این خلأ عاطفی لزوماً ناشی از فقدان فیزیکی والدین نیست. گاهی حضور فیزیکی هست، اما حمایت عاطفی نیست. فائزه (۱۳ ساله) که در خانواده‌ای پرجمعیت زندگی می‌کند، ازدواج را راهی برای دیده‌شدن می‌داند: «نوی خونۀ ما همیشه شلوغ بود، مامانم وقت نداشت به حرف‌هام گوش بده. حس می‌کردم کسی منو نمی‌بینه. دلم می‌خواست یکی باشه که فقط مال خودم باشه. یکی که وقتی حرف می‌زنم، تو چشم‌ها نگاه کنه.»

همین الگو در روایت آتنا (۱۵ ساله) نیز به‌وضوح دیده می‌شود. او که از تنهایی عمیق پس از از دست‌دادن مادرش سخن می‌گوید، ازدواج را تنها راه رهایی از این وضعیت توصیف می‌کند: «تنهایی بدترین چیزیه که آدم می‌تونه تجربه کنه. من دیگه تحمل نداشتم. هر روز تو خونۀ بودم. کسی نبود باهاش حرف بزنم. فکر می‌کردم اگه شوهر کنم، دیگه تنها نیستم.» این روایت نشان می‌دهد فقدان، نه فقط یک واقعه زیستی، بلکه یک شکاف وجودی در زندگی دختر ایجاد می‌کند که جبران آن نیازمند یک حضور جایگزین است. در چنین شرایطی، ازدواج معنایی بازآفرینانه پیدا می‌کند. تجربه نازنین زهرا (۱۴ ساله) که هرچند نبود فیزیکی والدین را تجربه نکرده، اما از تنهایی عاطفی در خانواده پرجمعیت خود سخن می‌گوید، ابعاد دیگری از فقدان را روشن می‌سازد: «نو خونۀ ما همه سرشون به کار خودشون بود. انگار من وجود نداشتم. وقتی نامزدم اومد، اولین بار بود که حس کردم کسی منو می‌بینه.» این روایت نشان می‌دهد فقدان می‌تواند معنایی و کیفی باشد، نه فقط فیزیکی. در چنین شرایطی، دیده‌شدن توسط همسر، ارزشی فراتر از هر تأمین مالی‌ای پیدا می‌کند. آنچه در این دسته از روایت‌ها مشترک است، جانشینی عاطفی است. دخترانی که حامی عاطفی خود را از دست داده‌اند (چه به معنای واقعی و چه به معنای نمادین)، ازدواج را به‌عنوان راه اصلی جبران این خلأ برمی‌گزینند. این یافته نشان‌دهنده بحران هویت در دوران نوجوانی است؛ دوره‌ای که نوجوان در جستجوی «خود» مستقل خود، به دنبال جبران خلأهای عاطفی و هویتی است. ازدواج در این بستر، پاسخی شتاب‌زده اما موقت به این بحران به‌شمار می‌رود.

۴-۱-۲. دافعه محیط خانه: ازدواج به مثابه راهبرد خروج

در دسته دیگری از روایت‌ها، خانه پدری نه مأمن آرامش، بلکه کانون تنش، کنترل‌گری یا بی‌اعتنایی بازنمایی می‌شود. دخترانی مانند مهدیه و آتنا، ازدواج را راهبرد خروج از اتمسفر سنگین خانه می‌دانند. وقتی آتنا می‌گوید: «نگار هیچ‌کس نبود که باهام حرف بزنه»، به نوعی غفلت عاطفی خاموش اشاره دارد. اگرچه خشونت فیزیکی نیست، اما دختر نوجوان را برای فرار به سمت اولین پایگاه محبت‌آمیز بیرونی (همسر) سوق می‌دهد. از سوی دیگر، کنترل‌گری افراطی والدین نیز در روایت دختران به عنوان زمینه‌ای برای حرکت به سمت آزادی موهوم در خانه شوهر بازتاب یافته است. ریحانه (۱۵ ساله) که پدری سخت‌گیر داشته، این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «بابام خیلی گیر می‌داد، حتی نمی‌داشت تا سر کوچه تنها برم. احساس خفگی می‌کردم. فکر می‌کردم آگه شوهر کنم، دیگه آزادم، می‌تونم هر جا دلم خواست برم، ولی نمی‌دونستم اونجا هم به جور دیگه گیر می‌دن.» در این سناریو، ازدواج یک انتخاب آزادانه نیست، بلکه پاسخی به شرایط نامطلوب خانه پدری است.

تجربه آزاده (۱۴ ساله) تصویری زنده از حس حبس در خانه پدری ارائه می‌دهد: «نگار تو زندان بودم. بابام حتی اجازه نمی‌داد با همکلاسی‌هام برم بیرون. فکر می‌کردم ازدواج به راه فراره، ولی بعد دیدم به جور دیگه گیر کردم.» این روایت دارای دو لایه است: لایه اول، گریز از کنترل افراطی (که در آن ازدواج به عنوان فضایی برای آزادی توهمی تصور می‌شود) و لایه دوم، آگاهی پس از ازدواج از اینکه آزادی مطلق وجود ندارد و سلطه فقط شکل خود را تغییر داده است. همچنین سیما (۱۵ ساله) که از فشارهای روانی مداوم در خانه پدری سخن می‌گوید، ازدواج را «تنها راه نفس کشیدن» توصیف می‌کند: «خونه که بودم، هر روز دعوا بود. از صبح تا شب استرس. فکر می‌کردم آگه شوهر کنم، حداقل به کم آرامش می‌گیرم. راستش الانم گاهی استرس دارم، ولی نه اون قدر.» این روایت نشان می‌دهد دافعه محیط خانه گاهی چنان قوی است که حتی یک «پناهگاه نسبی» (با وجود مشکلات دیگر) ترجیح داده می‌شود.

در مجموع، آنچه در این روایت‌ها به چشم می‌خورد، پنداشت اولیه از آزادی در خانه شوهر است. دختران در شرایط کنترل‌گری یا تنش مزمن، خانه شوهر را فضایی ره‌اشده تصور می‌کنند، اما پس از ازدواج درمی‌یابند که سلطه فقط شکل خود را تغییر داده است. طبق این یافته نوجوان در جستجوی راهی برای خروج از وضعیت تعلیق هویتی، دست به انتخاب‌هایی می‌زند که شتاب‌زده به نظر می‌رسند.

۴-۱-۳. تغییر ماهیت نیازها از مالی به جستجوی پیوند عاطفی

یافته‌ای که این پژوهش را از غالب مطالعات دیگر متمایز می‌کند، کم‌رنگ بودن انگیزه‌های صرفاً اقتصادی برای ازدواج زود هنگام دختران است. مشارکت کنندگانی مانند ثنا، آنیسا و نرگس که از خانواده‌هایی با رفاه نسبی می‌آیند، صراحتاً انگیزه‌های مالی را رد می‌کنند. عبارت‌هایی نظیر «عاشق شدم» یا «همدم می‌خواستم»، نشان‌دهنده تغییر در الگوی روایت‌ها از «ازدواج معیشتی» به «ازدواج به‌مثابه جستجوی پیوند عاطفی» حتی در سنین کم است. این دختران تحت تأثیر الگوهای رسانه‌ای و نیازهای روانی دوران بلوغ، ازدواج را بستر تحقق رؤیاهای رمانتیک خود بازنمایی می‌کنند؛ رؤیایی که در آن شوهر نه تأمین‌کننده نان، بلکه تأمین‌کننده توجه و اعتبار است.

برای نمونه، نرگس با تأکید بر اینکه خانواده‌اش از رفاه نسبی برخوردارند، عامل اقتصادی را کاملاً رد می‌کند و می‌گوید: «نیاز مالی و عاطفی نبود، دوست داشتن بود... دوست داشتیم همدیگره رو. وضع مالی خانواده خوبه، نیازی به ازدواج برای پول نداشتم». حنانه نیز استدلال می‌کند که اگر نیاز مالی داشت، خانواده پدری‌اش آن را تأمین می‌کردند: «مالی که نه... مالی رو خب پدر و مادر خودمونم هستن. ازدواج کردم چون یکی هست پشتم... انتظارم آرامش و درک متقابل بود.» حتی باران نیز که مادرش را از دست داده، مرز دقیقی بین نیاز مالی و عاطفی ترسیم می‌کند: «علت اصلی نیاز عاطفی بود... مسائل مالی نبود، وضع پدرم معمولیه، ولی تنهایی دلیل اصلی بود.» این نیاز عاطفی در تجربه غزل (۱۵ ساله، وضعیت اقتصادی خوب) نیز به‌وضوح دیده می‌شود. او که نیازی به حمایت مالی نداشته، ازدواج را پاسخی به خلأ توجه می‌داند: «اصلاً بحث پول نبود، بابام هرچی می‌خواستم می‌خرید. دلم می‌خواست یکی باشه که فقط مال خودم باشه، یکی که بهم توجه کنه و من اولویت اول زندگیش باشم، نه مثل خونه بابام که همیشه سرش شلوغ بود.»

کوثر (۱۵ ساله) با تأکید بر بی‌توجهی به انگیزه‌های مالی می‌گوید: «برای من که پول مهم نیست. مهم اینه که یک نفرو داشته باشی که برات ارزش قائل بشه، باهات مهربون باشه. همسر همیشه بهم می‌گه تو مهم‌ترین آدم زندگیمی.» این روایت نشان می‌دهد برای برخی دختران، توجه انحصاری و ارزش‌گذاری عاطفی از سوی همسر، به یک کالای عاطفی ارزشمند تبدیل شده است که در خانواده پدری از آن محروم بوده‌اند. در چنین بافتی به‌نظر می‌رسد سرمایه عاطفی جانشین سرمایه اقتصادی می‌شود.

نادیا (۱۴ ساله) نیز با زبانی احساسی‌تر، این تغییر ماهیت را بازتاب می‌دهد. او که از طریق فضای مجازی با همسرش آشنا شده، انگیزه خود را صرفاً عاطفی توصیف می‌کند و هرگونه انگیزه مالی را رد می‌کند: «اصلاً به پول فکر نمی‌کردم. فقط می‌خواستم یه کسی رو داشته باشم که به من اهمیت

بده. وقتی باهش حرف می‌زدم، حس می‌کردم تنها نیستم. این برام از هر چیزی مهم‌تر بود.» این روایت، اولویت «بودن» بر «داشتن» را نشان می‌دهد؛ یعنی نیاز به حضور یک دیگری صمیمی بر نیاز به منابع مادی غلبه می‌یابد.

جستجوی یک حامی عاطفی، حتی در سنین بسیار کم نیز به‌عنوان زمینه‌ای نیرومند روایت می‌شود. تارا (۱۳ ساله) که کم‌سن‌ترین مشارکت‌کننده است، تعبیری کودکانه اما عمیق از این نیاز دارد: «للم می‌خواست یکی باشه که وقتی از مدرسه می‌آم، منتظرم باشه. تو خونه ما هر کی سرش تو گوشه خودشه، ولی نامزدم وقتی می‌آد دنبالم، حس می‌کنم مهم‌ترین آدم دنیام. همین برام بس بود.»

در این روایت‌ها آنچه برجسته است گذار از نگاه معیشتی به نگاه عاطفی به ازدواج است، گذری که در بستر بهبود نسبی رفاه اقتصادی (نظیر کاهش نرخ بیکاری در ابهر نسبت به میانگین کشوری) امکان طرح چنین نیازهایی را فراهم کرده است. براین اساس توسعه اقتصادی به‌تنهایی نمی‌تواند ازدواج زودهنگام را کاهش دهد، بلکه ممکن است انگیزه‌های آن را از اقتصادی به عاطفی تغییر دهد. این تغییر در اولویت‌ها نشان می‌دهد دختران به دنبال تحقق قابلیت‌های عاطفی و روانی خود هستند، هرچند این جستجو در ساختاری محدودکننده رخ می‌دهد.

جدول ۲. شرایط علی مؤثر بر ازدواج زودهنگام دختران (مقوله‌ها و گزاره‌ها)

ردیف	مقوله اصلی	خرده‌مقوله‌ها	گزیده روایت
۱	نبود حامی عاطفی	مرگ والدین، طلاق، خلأ عاطفی ناشی از نبود مادر	«مامانم پارسال فوت شدن. تنها بودم... حس کردم دیگه تنها نیستم» (باران)
۲	دافعه محیط خانه (فشار رانشی)	جو متشنج خانه، کنترل‌گری شدید، احساس سرباربودن، غفلت عاطفی	«می‌خواستم از جو خونه فرار کنم... استرس و نگرانی بود» (مهديه): «انگار هیچ‌کس نبود باهام حرف بزنه» (آتنا)
۳	تغییر ماهیت نیازها از مالی به جستجوی پیوند عاطفی	اولویت نیازهای عاطفی بر مالی، عشق رمانتیک، جستجوی همدم	«عاشق شدن دست خود آدم نیست... نیاز مالی نبود، همدم می‌خواستم» (ثنا)

آنچه سه دسته علت فوق (نبود حامی عاطفی، دافعه محیط خانه، تغییر ماهیت نیازها) را به هم پیوند می‌دهد، مفهوم ناامنی روانی در خانواده مبدأ است. این ناامنی می‌تواند ریشه در فقدان واقعی (مانند مرگ والدین)، فشارهای روانی (مانند کنترل افراطی یا جو متشنج)، یا غفلت عاطفی (مانند بی‌توجهی به نیازهای عاطفی دختر) داشته باشد. در تمام این موارد، دختر نوجوان خانواده پدری را فضایی ناامن می‌بیند و ازدواج در روایت او به‌عنوان تنها راه ممکن برای بازگشت به تعادل روانی و

دستیابی به حداقلی از امنیت خاطر بازنمایی می‌شود. نکته قابل تأمل این است که این ناامنی لزوماً با فقر اقتصادی همراه نیست (بسیاری از مشارکت‌کنندگان از خانواده‌های متوسط یا مرفه بودند)، بلکه بیشتر از جنس فقر عاطفی است؛ بنابراین، مداخلات صرفاً اقتصادی یا قانونی (مانند افزایش سن ازدواج) بدون توجه به بستر عاطفی خانواده، تأثیر محدودی در کاهش این پدیده خواهند داشت. این یافته با برداشت‌های نظری در حوزه روان‌شناسی رشد نیز همسو است که نشان می‌دهد نوجوانی دوران حساس شکل‌گیری هویت است و هرگونه بی‌ثباتی عاطفی در خانواده می‌تواند زمینه‌ساز انتخاب‌هایی باشد که شتاب‌زده به نظر می‌رسند.

۴-۲. شرایط زمینه‌ای (بستر شکل‌گیری)

شرایط زمینه‌ای به ویژگی‌های خاص و پایداری اشاره دارد که پدیده در بستر آن‌ها رخ می‌دهد. در شهرستان ابهر، این زمینه ترکیبی از سنت‌های ریشه‌دار و فشارهای مدرن همسالان است که وقوع ازدواج زودهنگام را تسهیل می‌کند.

۴-۲-۱. وراثت اجتماعی: بازتولید الگو

تحلیل تبارشناسی خانواده‌های مشارکت‌کنندگان حاکی از یک الگوی تکرارشونده تاریخی است. بیشتر مادران این دختران نیز خود در سنین کم (۱۳ تا ۱۵ سالگی) ازدواج کرده‌اند. در این بافت، ازدواج زودهنگام از طریق فرایند جامعه‌پذیری به‌عنوان یک هنجار پذیرفته‌شده و سرنوشت محتوم زنانه از مادر به دختر منتقل می‌شود. گویی دختران ناخودآگاه طرحواره زندگی مادرانشان را بازتولید می‌کنند و آن را مسیری طبیعی و اجتناب‌ناپذیر می‌پندارند. تبارشناسی خانواده‌ها نشان می‌دهد سن ازدواج در میان زنان این منطقه، نوعی میراث بین‌نسلی است. وقتی آنیسا اشاره می‌کند که مادر بزرگ و مادرش نیز در ۱۵ سالگی ازدواج کرده‌اند، ما با پدیده‌ای مواجهیم که بوردیو آن را «هابس» یا ملکه ذهنی می‌نامد (Bourdieu, 1990: 245). در این بستر، ازدواج در ۱۳ یا ۱۴ سالگی یک انحراف نیست، بلکه تبعیت از یک الگوی تاریخی پذیرفته‌شده است. دختران ناخودآگاه تقویم زندگی خود را با تقویم زندگی مادرانشان تنظیم می‌کنند. این الگوبرداری محدود به مادران نیست. نازنین زهرا (۱۴ ساله) مسیر خواهر بزرگ‌ترش را تکرار کرده است: «خواهرم ۱۴ سالگی ازدواج کرد و خیلی خوشبخت بود. منم همیشه می‌خواستم خوشحال و خوشبخت باشم. وقتی برام خواستگار اومد، مامانم گفت مگه وضع خواهرت بده؟ می‌بینی که چقدر خوشبخته، منم قبول کردم.»

۴-۲-۲. نقش شبکه خویشاوندی: اعتماد نهادی شده

بافت فرهنگی منطقه مورد مطالعه به شدت بر روابط فامیلی استوار است. ازدواج با پسرعمو یا اقوام نزدیک (مانند مورد کوثر و حانیه)، ریسک ازدواج زودهنگام را در نظر خانواده‌ها کاهش می‌دهد. والدین با این استدلال که «داماد آشناست» و «دخترمان در غربت نیست»، راحت‌تر با ازدواج دختر نوجوان کنار می‌آیند. این زیست‌جهان خویشاوندی، مکانیسمی ایمنی‌بخش است که ازدواج کودک را ذیل عنوان تحکیم پیوندهای خونی مشروعیت می‌بخشد. زندگی در ساختار گسترده (همراه با خانواده همسر)، اگرچه استقلال را سلب می‌کند، اما نوعی حصار امنیتی ایجاد می‌کند. فهیمه (۱۴ ساله) که قرار است با خانواده شوهرش زندگی کند، این وابستگی را مثبت ارزیابی می‌کند: «مادرشوهرم خاله‌مه. خیلی دوسش دارم. قراره طبقه بالای اونا زندگی کنیم. این جور خیالم راحت‌تره، چون هر وقت شوهرم نباشه یا مشکلی داشته باشم، تنها نیستم. اونا همامو دارن.»

۴-۲-۳. فشار هنجاری همسالان

عامل قابل تأمل دیگر، فشار دوستان در مدرسه برای ازدواج است. روایت‌های یلدا و نرگس پرده از واقعیتی برمی‌دارد که در آن ازدواج به نماد منزلت در مدرسه تبدیل شده است. مشاهده حلقه ازدواج در دست همکلاسی‌ها، نوعی حس عقب‌ماندگی یا کودک‌ماندن را در سایرین ایجاد می‌کند. در اینجا ازدواج پاسخی به فشار گروه همسالان برای اثبات بزرگسالی و پذیرفته شدن در جمع متأهل‌ها به‌شمار می‌رود. فشار گروه همسالان همیشه منفی یا بازدارنده نیست، بلکه در قالب تشویق آشکار خود را نشان می‌دهد. نرگس واکنش مثبت دوستان به ازدواجش را چنین بازگو می‌کند: «دوستام خوشحال شدن... نگفتن چرا زود ازدواج کردی. وقتی دوستام ازدواج کردن، منم تشویق شدم.»

این وضعیت در بافت‌های روستایی‌تر شدت بیشتری دارد. چنان‌که باران اشاره می‌کند، در محیط زندگی او، ازدواج در مقاطع پایین تحصیلی کاملاً عادی است: «واکنش خاصی نداشتم. همون ذوق کردن. در روستا، دوستان هم‌روستایی کلاس پنجم و هفتم ازدواج کردن، عادیه. وقتی همه این کارو می‌کنن، تو هم می‌کنی.» در مقابل، ثنا به جنبه هنجاری این فشار اشاره دارد که ازدواج را به روندی همگانی تبدیل کرده است: «وقتی می‌بینم دوستام ازدواج کردن، احساس می‌کنم طبیعیه. در گروه دوستان، ازدواج زودرس مثل یه مد شده.» فشار روانی ناشی از محیط مدرسه گاهی چنان سنگین است که دختران مجرد احساس انزوا می‌کنند. آرزو (۱۵ ساله) این وضعیت را چنین توصیف می‌کند: «تو کلاس ما فقط من و دو سه نفر دیگه مونده بودیم. زنگ تفریح که می‌شد، همه از

شوهرهاشون می‌گفتن و حلقه‌هاشون رو نشون می‌دادن. من احساس می‌کردم هنوز بچه‌م و از جمعشون عقب افتادم. انگار یه چیزی کم داشتم.»

رقابت نمادین در فضای مدرسه گاهی شکل‌دهنده اصلی تصمیمات است. نسرین (۱۵ ساله، وضعیت اقتصادی خوب) اعتراف می‌کند که تبوتاب خرید جهیزیه دوستانش او را وسوسه کرده است: «زنگ‌های تفریح همه دور هم جمع می‌شدن و عکس‌های خرید عقدشون رو نشون می‌دادن. یکی می‌گفت سرویس طلا/ اینجوریه، اون یکی عکس لباس عروستشو نشون می‌داد. من حسودیم می‌شد. حس می‌کردم من هنوز بچه‌م که فقط عکس دفتر و کتابمو دارم.» میترا (۱۴ ساله) با اشاره به فشار روانی ناشی از مقایسه با دوستان متأهل می‌گوید: «اون موقع که دوستام حلقه دست می‌کردن، من واقعاً حس می‌کردم یه چیزی کم دارم. انگار اونا بزرگ شدن، من هنوز عقبم.» این روایت نشان می‌دهد ازدواج در فضای مدرسه به نماد بلوغ و بزرگسالی تبدیل شده است. دخترانی که هنوز ازدواج نکرده‌اند، خود را عقب‌افتاده یا کودک می‌پندارند و این احساس می‌تواند به اندازه فشار مستقیم خانواده زمینه‌ساز پذیرش ازدواج زودهنگام شود. یلدا (۱۴ ساله) که در ابتدا قصد ازدواج زودهنگام نداشته، در روایت خود از تغییری سخن می‌گوید که تحت تأثیر دوستانش رخ داده است. او می‌گوید: «اولش می‌گفتم ۱۸ سالگی ازدواج می‌کنم. ولی وقتی دیدم همه دوستام دارن می‌رن سر خونه زندگی‌شون، منم وسوسه شدم. انگار اگه ازدواج نمی‌کردم، از جمعشون عقب می‌موندم.» در این روایت، هراس از جاماندگی اجتماعی به عنوان یکی از زمینه‌های روانی-اجتماعی ظاهر می‌شود و ازدواج زودهنگام لزوماً حاصل فشار مستقیم خانواده نیست.

فشار همسالان در این پژوهش نه به عنوان امری حاشیه‌ای، بلکه به عنوان یک شرط زمینه‌ای کلیدی ظاهر می‌شود. مدرسه که به طور سنتی نهادی برای جامعه‌پذیری و انتقال هنجارها است، در این بافت به عرصه‌ای برای رقابت نمادین بر سر نمادهای بزرگسالی (حلقه ازدواج، جهیزیه و عروسی) تبدیل شده است. براین اساس ضرورت بازاندیشی در نقش مدارس به عنوان نهادی پیشگیرانه آشکار می‌شود.

جدول ۳. شرایط زمینه‌ای مؤثر بر ازدواج زودهنگام دختران (مقوله‌ها و گزاره‌ها)

ردیف	مقوله اصلی	خرده مقوله‌ها	گزاره‌های کلیدی
۱	وراثت اجتماعی (بازتولید الگو)	تکرار سن ازدواج مادر/مادر بزرگ، هنجارین بودن در تبار مادری	«مادر بزرگم ۱۵ سالگی، مامانم ۱۵ سالگی... ارثیه انگار» (آنیسا)
۲	زیست‌جهان خویشاوندی	اعتماد به فامیل، ازدواج درون گروهی، امنیت شبکه خویشاوندی	«چون فامیل بودیم اعتماد کردیم... امنیت بیشتری داره» (کوثر)

ردیف	مقوله اصلی	خرده مقوله‌ها	گزاره‌های کلیدی
۳	فشار هنجاری همسالان	هراس از جاماندگی، مدشیدن ازدواج در مدرسه، رقابت با دوستان	«وقتی دوستانم رفتن سر خونه زندگی شون، منم دوست داشتم» (یلدا)

سه بستر زمینه‌ای شناسایی شده در این پژوهش - وراثت اجتماعی، زیست‌جهان خویشاوندی و فشار هنجاری همسالان - ازدواج زودهنگام را به رفتاری هنجارین در شهرستان ابهر تبدیل کرده است. دختر در چنین فضایی نه یک کنشگر انحراف یافته یا آسیب دیده، بلکه پیرو الگویی دیده می‌شود که از مادر به ارث برده (وراثت اجتماعی)، توسط خویشاوندان تقویت شده (زیست‌جهان خویشاوندی) و در مدرسه توسط همسالان بازتولید می‌شود (فشار همسالان). این سه بستر، یک حباب هنجاری ایجاد می‌کنند که در آن، ازدواج در ۱۳ یا ۱۴ سالگی نه تنها عجیب نیست، بلکه طبیعی و مورد انتظار تلقی می‌شود. شکستن این حباب نیازمند مداخلاتی است که هم‌زمان به هر سه سطح (خانواده، خویشاوندی، مدرسه) توجه داشته باشد. فضای جاری قابلیت‌های دختران را برای انتخاب‌های آگاهانه و مستقل محدود می‌کند و آن‌ها را به سمت مسیرهای ازپیش تعیین شده سوق می‌دهد.

۳-۴. شرایط مداخله‌گر (تسهیل‌گرها و موانع)

شرایط مداخله‌گر، عواملی هستند که شتاب یا نحوه تأثیرگذاری علل را تغییر می‌دهند. این شرایط می‌توانند نقش تسهیل‌کننده (مثبت) یا محدودکننده (منفی) داشته باشند.

۳-۴-۱. حمایت‌های مشروط

در روایت دختران وعده حمایت از تحصیل به‌عنوان یکی از شرایط مداخله‌گر تکرار شده است. مواردی مانند همسر باران (که معلم است) یا همسر نرگس، با تضمین ادامه تحصیل، ترس دختران از ترک مدرسه را خنثی کرده‌اند. این حمایت به‌عنوان مداخله‌گری مثبت عمل می‌کند و مقاومت دختر را در برابر ازدواج می‌شکند. علاوه بر باران، نرگس نیز به توافق شفاف پیش از ازدواج اشاره می‌کند: «توافق کردیم... گفت تا هر جا که خودت دوست داشته باشی بخونی، منم پشتتم.» حتی در مواردی مانند حنانه، این حمایت فراتر از اجازه زبانی رفته و به مشارکت عملی تبدیل شده است: «همسر کمک می‌کنه درس بخونم... ازدواج کمتر سخت شد.»

ثمین (۱۴ ساله) که همسرش مهندس نساجی است، از شرط‌گذاری برای ادامه تحصیل به‌عنوان تنها اهرم خود یاد می‌کند: «شرط من این بود که بذارن درسمو ادامه بدم. گفتن هر وقت خواستی

می‌تونی بری کلاس. مخالف نیستیم. همین باعث شد قبول کنم.» این روایت نشان می‌دهد تحصیل به‌عنوان یک سرمایه نمادین عمل می‌کند که دختر حاضر است ازدواج زود هنگام را با حفظ آن بپذیرد. در واقع، شرط‌گذاری برای تحصیل، عرصه اصلی عاملیت دختران در این تصمیم‌گیری است. کوثر (۱۵ ساله) از حمایت عملی همسرش در مسیر تحصیلی خود سخن می‌گوید: «همسرم همیشه می‌گه تو اول درس خونندنت باشه، بعد به فکر بچه باش. حتی برای من کتاب می‌خره و تو درس‌ها کمکم می‌کنه.» این روایت فراتر از یک وعده زبانی صرف است و نشان می‌دهد حمایت تحصیلی مشروط می‌تواند به مشارکت عملی تبدیل شود. در چنین مواردی، ازدواج زود هنگام نه یک مانع، بلکه یک تسهیل‌گر برای ادامه تحصیل تلقی می‌شود (هرچند در بلندمدت ممکن است همین حمایت‌ها تضعیف شوند).

به این ترتیب، حمایت تحصیلی به‌عنوان یک سوپاپ اطمینان عمل می‌کند. دختران با تضمین اینکه ازدواج به معنای پایان تحصیل نیست، مقاومت خود را کاهش می‌دهند. این یافته نشان می‌دهد سیاست‌های حمایت از تحصیل دختران متأهل (مانند انعطاف در زمان‌بندی، آموزش آنلاین و مشاوره تحصیلی) می‌تواند پیامدهای منفی ازدواج زود هنگام را به شدت کاهش دهد.

۴-۳-۲. فشارهای تطبیقی مذهبی

ورود به خانواده همسر، اغلب با الزام به تغییر سبک زندگی همراه است. تغییر پوشش (مانند چادری شدن باران و کوثر) نخستین نشانه از حل شدن هویت فردی در هویت جمعی خانواده همسر است. این شرط مداخله‌گر، در ابتدا با مقاومت روبه‌رو می‌شود، اما به مرور به بخشی از هویت جدید دختر تبدیل می‌شود. شدت این تغییرات بسته به پایگاه اجتماعی همسر تفاوت پیدا می‌کند؛ برای نمونه، مهدیه که با یک طلبه ازدواج کرده، تغییر رفتار را جزئی از الزامات نقش جدید خود می‌داند: «همسرم طلبه‌ست... گفت باید چادر سر کنم. دیگه منم قبول کردم.» در موارد دیگر، نظارت بر رفتار اجتماعی شدت می‌گیرد؛ چنان که یلدا می‌گوید: «شوهرم به پوششم گیر می‌ده... سعی می‌کنم تو جمع نخندم.»

۴-۳-۳. نابرابری ساختاری قدرت

در روایت دختران، نابرابری میان خود و همسرانشان، در قالب مفهوم مناسبات قدرت قابل‌بازنمایی است. این مفهوم به تفاوت فاحش در منابع اعمال نفوذ میان زن و شوهر اشاره دارد. میانگین اختلاف سنی ۹ سال به این معنا است که شوهر در مرحله جوانی، دارای شغل و استقلال مالی است؛

درحالی که همسر او کودکی دانش آموز و وابسته به شمار می رود. این شکاف به صورت سیستماتیک، کفه ترازو را در تصمیم گیری های کلان زندگی به نفع مرد سنگین می کند. چنان که در روایت حنانه و ثنا (تصمیم ها با او نه) آمده است، حتی در مواردی که شوهر مهربان توصیف می شود، ساختار رابطه به جای همسری-برابری بیشتر به پدر-فرزندی شبیه است. نابرابری قدرت به تصمیم گیری های بزرگ محدود نمی شود، بلکه در جزئیات روزمره مانند اجازه گرفتن برای رفتن به خانه پدری (نازنین زهرا) یا نظارت بر پوشش و رفتار در جمع (یلدا) نیز جاری است. آنچه در این روایت ها مشهود است، ساختار نامتوازن قدرتی است که دختر نوجوان را در موقعیتی تابع قرار می دهد. این نابرابری ساختاری که ریشه در تفاوت سنی و اقتصادی پیش از ازدواج دارد، به عنوان شرط مداخله گری عمل می کند که از همان آغاز امکان نه گفتن را از دختران می گیرد.

۴-۳-۴. نقش تسهیلگر فضای مجازی

یکی از مداخله گرهای اصلی در ازدواج زودهنگام دختران نقش تسهیلگری فضای مجازی است. برخی از دختران در فضای مجازی و در پلتفرم های ارتباطی مانند اینستاگرام با همسرشان آشنا شده بودند؛ برای مثال نادیا می گوید: «توی اینستاگرام با هم آشنا شدیم. اولش فقط چت بود، ولی انقدر قشنگ حرف می زد که حس کردم همونیه که می تونه منو از تنهایی نجات بده. فکر می کردم اگه باهاش ازدواج نکنم، دیگه هیچ وقت عشق رو تجربه نمی کنم. بعد از این جوری گفت دوستت دارم، منم که خوشم می اومد.» در واقع فضای مجازی ارتباط با جنس مخالف و ازدواج این دختران را تسهیل کرده است. همان طور که نادیا بیان کرد، برخی از این دختران فضای مجازی و آشنایی با همسر خود در این بستر را راهی برای نجات از تنهایی خود قلمداد می کنند. برای برخی از دختران نیز آشنایی اولیه در یک مهمانی یا یک جمع بوده و همسرشان با دنبال کردن صفحه مجازی آن ها شروع یک رابطه و آشنایی را رقم زده است. در این خصوص تارا می گوید: «اول بیرون همدیگه رو دیدیم. نامزد اومد پی وی من تو اینستاگرام، همو فالو کردیم. بیشتر اونجا همو شناختیم. دوستی مون بیشتر شد و بعد اومد خواستگاریم.»

در کنار نقش فضای مجازی در آشنایی و ارتباط دختران با همسرانشان قبل از ازدواج، فعالیت های فضای مجازی سبب جذابیت ارتباط با همسر و ازدواج برای دختران شده بود. دیدن تصاویر همسرشان قبل از ازدواج در فضای مجازی، علاقه دختران را به ارتباط با آن ها افزایش داده و زمینه شکل گیری ارتباط اولیه بین آن ها را ایجاد کرده بود. در این زمینه آنیسا می گوید: «توی اینستا همو فالو داشتیم. پست ها و عکاشو نگاه می کردم. از اونجا خوشم اومد.»

محدثه (۱۵ ساله) وابستگی عاطفی ایجاد شده در فضای مجازی را این گونه توصیف می‌کند: «ما تو روبیکا آشنا شدیم، اولش فکر می‌کردم فقط دوستیم، ولی کم‌کم به هم وابسته شدیم، انگار بدون اون نمی‌تونستم نفس بکشم.» این روایت نشان می‌دهد فضای مجازی علاوه بر ابزار ارتباطی، به‌عنوان بستری برای شکل‌گیری دلبستگی‌های عاطفی شتاب‌زده عمل می‌کند. در غیاب نظارت مستقیم خانواده و بدون فیلترهای اجتماعی حضوری، روابط عاطفی با سرعت بیشتری به سمت تعهدات جدی (ازدواج) حرکت می‌کنند. تجربه نرگس (۱۵ ساله) از آشنایی از طریق اینستاگرام، نقش این پلتفرم‌ها را در تسریع فرایند خواستگاری نشان می‌دهد: «تو اینستاگرام با هم آشنا شدیم، چند ماه بعدش اومدن خواستگاری. اگه قرار بود سنتی پیش بره، شاید یه سال طول می‌کشید.» این روایت، تضاد میان سرعت مدرن و ساختار سنتی را آشکار می‌کند. فضای مجازی فرایند آشنایی را شتاب می‌بخشد، اما مقصد نهایی همچنان ازدواج سنتی و شرعی است.

جدول ۴. شرایط مداخله‌گر ازدواج زودهنگام دختران (مقوله‌ها و گزاره‌ها)

ردیف	مقوله اصلی	خرده مقوله‌ها	گزاره‌های کلیدی
۱	حمایت‌های مشروط (تسهیل‌گر)	توافق بر سر ادامه تحصیل، حمایت شغلی همسر	«همسرم معلمه و حمایت می‌کنه... گفته تا هر جا دوست داشته باشی بخون» (باران)
۲	فشارهای تطبیقی (محدودکننده)	انتظارات مذهبی خانواده همسر، اجبار به تغییر پوشش	«چادری نبودم، بعد اونا چادری شدم... مذهبی بودن» (باران، کوثر)
۳	نابرابری ساختاری قدرت	اختلاف سنی زیاد، وابستگی اقتصادی، سلطه تجربه بر ناپختگی	«حمایت می‌کنه ولی تصمیم‌ها با اونه... قدرت دستشه» (حنانه، ثنا)
۴	نقش تسهیل‌گر فضای مجازی	اولین آشنایی قبل از ازدواج در فضای مجازی، آشنایی بیشتر قبل از ازدواج در فضای مجازی، کشش و جذابیت همسر قبل از ازدواج در فضای مجازی	«توی اینستاگرام با هم آشنا شدیم، اولش فقط چت بود بعد دوست شدیم» (نادیا، آنیسا)

چهار دسته شرایط مداخله‌گر شناسایی شده در این پژوهش -حمایت تحصیلی مشروط، فشارهای تطبیقی مذهبی، نابرابری ساختاری قدرت و نقش تسهیل‌گر فضای مجازی- نشان می‌دهد تصمیم به ازدواج زودهنگام، هرچند ریشه در خلأهای عاطفی و فشارهای هنجاری دارد، در لحظه اجرا از موقعیت‌هایی تأثیر می‌پذیرد که می‌تواند مسیر آن را شتاب ببخشد یا آهسته کند. وعده حمایت تحصیلی از سوی همسر، مهم‌ترین موردی است که مقاومت دختر را کاهش و به او اجازه می‌دهد تا با خیالی آسان‌تر به ازدواج تن دهد. فضای مجازی نیز فرایند آشنایی را تسریع می‌کند و دختر را در

معرض دل‌بستگی‌های عاطفی شتاب‌زده قرار می‌دهد. در مقابل، نابرابری ساختاری قدرت (ناشی از اختلاف سنی) و فشارهای تطبیقی مذهبی، اگرچه در کوتاه‌مدت ممکن است با مقاومت دختر همراه باشد، در بلندمدت به‌عنوان بخشی از بهای امنیت، درونی می‌شود.

۴-۴. هسته مرکزی: در جستجوی پناهگاه عاطفی

ازدواج زودهنگام دختران دانش‌آموز در شهرستان ابهر، فرایندی پیچیده است که در آن، نیازهای عاطفی با سنت‌های اجتماعی گره می‌خورد. با کدگذاری، هسته مرکزی تجربه دختران از ازدواج زودهنگام (جستجوی پناهگاه عاطفی) استخراج شد. این مقوله حاصل تقاطع سه مسیر علی (فقدان، دافعه، تغییر نیازها) در بستر زمینه‌ای سنت و فشار همسالان و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر (حمایت تحصیلی، فضای مجازی) است. تحلیل عمیق‌تر روایت‌ها نشان می‌دهد این جستجو در سه سطح متجلی می‌شود:

سطح اول، جستجوی همدم برای رهایی از تنهایی: باران (۱۴ ساله) می‌گوید: «تنهایی دلیل اصلی بود» و ثنا (۱۳ ساله) می‌گوید: «نیاز مالی نبود، همدم می‌خواستیم». در این سطح، ازدواج برای پرکردن خلأ یک رابطه صمیمی و همراه، بدون انتظارات پیچیده‌تر صورت می‌گیرد.

سطح دوم، جستجوی منجی برای پرکردن جای خالی والدین یا جبران غفلت عاطفی: فائزه (۱۳ ساله) می‌گوید: «للم می‌خواست یکی باشه که فقط مال خودم باشه. یکی که وقتی حرف می‌زنم، تو چشم نگاه کنه» و غزل (۱۵ ساله) می‌گوید: «للم می‌خواست یکی باشه که فقط مال خودم باشه، یکی که بهم توجه کنه و من اولویت اول زندگیش باشم». در این سطح، شوهر نه فقط یک همدم، بلکه یک نجات‌دهنده و جایگزین والدین تصور می‌شود.

سطح سوم، جستجوی هویت بزرگسالی برای کسب جایگاه اجتماعی زن شوهردار: نرگس (۱۵ ساله) می‌گوید: «حساس تازگی داشت... حس کردم وارد به دنیای دیگه شدم» و میترا (۱۴ ساله) می‌گوید: «حس می‌کنم ده سال از همکلاسی‌هام بزرگ‌ترم». در این سطح، ازدواج نه برای رهایی از یک وضعیت، بلکه برای ورود به یک موقعیت اجتماعی مطلوب‌تر (زن متأهل، مورد احترام، دارای جایگاه) صورت می‌گیرد.

این سه سطح ذیل عنوان «پناهجویی عاطفی» قابل دسته‌بندی هستند. آنچه این مقوله را به هسته تبدیل می‌کند، قدرت تبیین‌کنندگی آن در ارتباط با سایر مقوله‌ها است. شرایط علی به این جستجو دامن می‌زنند، شرایط زمینه‌ای آن را مشروع و تسهیل می‌کند و شرایط مداخله‌گر مسیر رسیدن به این پناهگاه را هموار می‌سازد. این جستجو نشان‌دهنده تلاش دختران برای تحقق

قابلیت‌های عاطفی و هویتی خود در شرایطی است که ساختارهای اجتماعی آن‌ها را به مسیرهای محدود و ازپیش تعیین شده سوق می‌دهد.

این مفهوم مرکزی گویای آن است که دختران نوجوان در مواجهه با خلأهای عاطفی و دافعه محیط خانه پدری، ازدواج را نه به مثابه یک قرارداد حقوقی، بلکه به عنوان پناهگاهی برای امنیت روانی برمی‌گزینند. در بافت‌های در حال گذار اجتماعی (مانند ابهر)، ازدواج زود هنگام از ضرورت اقتصادی (تأمین معاش) به ضرورت روانی (پناهجویی عاطفی و گریز از تنش خانوادگی) تغییر جهت داده است. دختران نوجوان در فرایند ازدواج زود هنگام، قربانیان منفعل نیستند. آن‌ها دارای عاملیت محدود هستند که هر چند توانایی تغییر ساختارهای کلان را ندارند، اما از طریق مذاکره و شرط‌گذاری (به ویژه بر سر حق تحصیل)، سعی در بازتعریف جایگاه خود درون ساختار پدرسالار دارند. رسانه‌های جدید و فضای مجازی در این بافت، برخلاف نظریه‌های نوسازی که آن‌ها را عامل افزایش سن ازدواج می‌دانند، به عنوان تسهیل‌گر سنت عمل می‌کنند و با ایجاد بسترهای ارتباطی کنترل شده، مسیر رسیدن به ازدواج شرعی را برای نوجوانان هموار و تسریع می‌کنند.

۵. بحث

پدیده ازدواج زود هنگام دختران از آسیب‌های اجتماعی است که می‌تواند پیامدهای منفی در ابعاد مختلف زندگی دختران نوجوان داشته باشد. پیامدهایی از جمله زایمان زودرس، افزایش مرگ‌ومیر بر اثر زایمان زودرس، افزایش سقط‌جنین، افزایش خشونت نسبت به زنان و ترک تحصیل، از پیامدهای گزارش شده این پدیده است. شناخت شرایط زمینه‌ساز وقوع ازدواج زود هنگام می‌تواند دانش لازم برای کاهش وقوع و مدیریت این پدیده را در اختیار فعالان حوزه خانواده و زنان قرار دهد. پژوهش حاضر با هدف کاوش در زمینه شناخت شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر ازدواج زود هنگام دختران ۱۳ تا ۱۵ ساله شهرستان ابهر با استفاده از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای انجام گرفت.

یافته‌ها نشان می‌دهد پدیده ازدواج زود هنگام در شهرستان ابهر به عنوان یک مسئله اجتماعی و فرهنگی، چندلایه است. یکی از مهم‌ترین نتایج این پژوهش، تغییر انگیزه ازدواج زود هنگام از تأمین نیازهای اقتصادی به نیازهای روانی است. به طور خاص، انگیزه‌های اقتصادی در زمینه ازدواج زود هنگام در شهرستان ابهر به حاشیه رانده شده‌اند و تمرکز بیشتر بر نیازهای روانی، به ویژه امنیت عاطفی و فرار از تنهایی است. به نظر می‌رسد تغییر در بافت اقتصادی و اجتماعی این منطقه موجب شده دلایل روانی و عاطفی به ویژه در زنان و دختران، جایگزین محرک‌های اقتصادی در ازدواج زود هنگام شود. در تأیید این یافته‌ها می‌توان به نرخ کم بیکاری در استان زنجان و به ویژه شهرستان

ابهر به‌عنوان یکی از مناطق صنعتی این استان اشاره کرد که سبب بهبود وضعیت اقتصادی ساکنان منطقه شده است. این نتایج، برخلاف بخش‌های قابل توجهی از مطالعات موجود در مورد ازدواج زودهنگام است که معمولاً فقر را به‌عنوان محرک اصلی معرفی می‌کنند؛ برای مثال، مطالعات قاسمی و همکاران (۱۳۹۸) و گزارش‌های یونیسف (۲۰۲۰) بر اهمیت فقر به‌عنوان عامل اصلی در ازدواج‌های زودهنگام تأکید دارند. با این حال، یافته‌های این پژوهش هم‌راستا با مطالعه کمالی و همکاران (۱۴۰۱) است که بر راهبردهای مقابله‌ای روانی در بافت‌های اجتماعی در حال گذار تأکید دارند. این مطالعه نشان می‌دهد در بافت‌هایی مانند شهرستان ابهر، با افزایش نسبی رفاه اقتصادی، انگیزه‌های ازدواج زودهنگام به‌ویژه برای زنان و دختران، از تأمین نیازهای اقتصادی به پرکردن خلأهای عاطفی و روانی تغییر یافته است. این تغییر در اولویت‌ها در چارچوب نظریه‌های کارکردگرایی ساختاری و نظریه مبادله قابل تبیین است. طبق نظریه کارکردگرایی ساختاری، ازدواج به‌عنوان یک نهاد اجتماعی دارای نقش‌هایی در تثبیت نظم اجتماعی است. در این زمینه، ازدواج زودهنگام می‌تواند به‌عنوان یک مکانیسم اجتماعی برای پاسخ به نیازهای روانی افراد، به‌ویژه در جوامعی که در حال گذار اقتصادی و فرهنگی هستند، عمل کند. در نظریه مبادله نیز ازدواج به‌عنوان یک معامله دوطرفه دیده می‌شود که در آن، افراد به‌دنبال دستیابی به حداکثر سود از تعاملات اجتماعی خود هستند که در این مورد، سود عاطفی و روانی جایگزین سود اقتصادی شده است.

مطابق یافته‌ها، تقلیل تجربه دختران در ازدواج زودهنگام به قربانیان منفعل، با واقعیت زیسته آنان همخوانی ندارد. نباید این گروه را فاقد هرگونه عاملیت و قدرت تصمیم‌گیری فرض کرد. نتایج حاکی از آن است که دختران، هرچند در چارچوب ساختارهای محدودکننده جنسیتی، سنی و خانوادگی قرار دارند، اما از نوعی عاملیت محدود و موقعیتی برخوردارند. این عاملیت به معنای آزادی کامل انتخاب نیست. با این حال به‌صورت کنشگری خرد، مذاکره‌محور و سازگارانه بروز می‌یابد؛ کنشگری‌ای که در دل محدودیت‌ها معنا پیدا می‌کند. این الگو از کنشگری را می‌توان در پیوند با مفاهیم مطرح در نظریه‌های فمینیستی معاصر و به‌ویژه آن دسته که بر عاملیت نسبی زنان در بسترهای نابرابر تأکید دارند، تفسیر کرد. نظریه «چانه‌زنی پدرسالارانه» دنیز کاندیوتی (۱۹۸۸) توضیح می‌دهد که زنان در جوامع پدرسالار، به‌جای تقابل مستقیم با ساختار قدرت، از راهبردهای مذاکره، سازگاری و امتیازدهی متقابل برای بهبود موقعیت خود استفاده می‌کنند. براساس این نظریه، عاملیت زنان نه در نفی ساختار، بلکه در بازی هوشمندانه در درون آن تحقق می‌یابد. از منظر نظریه انتخاب عقلانی نیز می‌توان این کنش‌ها را به‌مثابه تصمیم‌هایی عقلانی اما محدودشده تفسیر کرد. دختران با ارزیابی هزینه‌ها و منافع موجود، در شرایطی که گزینه‌های بدیل اندک است، راهبردی را

انتخاب می‌کنند که بیشترین امکان حفظ منافع روانی، هویتی و آینده‌محور را برای آنان فراهم سازد. در این چارچوب، ازدواج زودهنگام لزوماً به معنای انفعال کامل نیست، بلکه گاهی به‌عنوان ابزار چانه‌زنی برای دستیابی به اهدافی مانند ادامه تحصیل یا رهایی از فشارهای عاطفی و خانوادگی عمل می‌کند. یافته‌های این پژوهش، در عین همسویی با مطالعاتی که بر محدودیت‌های ساختاری شدید در ازدواج زودهنگام تأکید دارند، نتایج برخی مطالعات مبتنی بر بی‌اختیاری را تعدیل می‌کند؛ برای نمونه، چنانی و همکاران (۱۴۰۱) ازدواج زودهنگام را عرصه‌ای می‌دانند که در آن دختران تقریباً فاقد هرگونه قدرت چانه‌زنی‌اند.

یافته دیگر این پژوهش نشان می‌دهد در بافت اجتماعی شهرستان ابهر، فضای مجازی و ابزارهای ارتباطی نوین نقشی تسهیل‌گرانه در بازتولید و تسریع الگوهای سنتی ازدواج زودهنگام ایفا کرده‌اند. به بیان دیگر، فناوری در این زمینه به‌مثابه کاتالیزوری عمل می‌کند که مسیرهای سنتی پیوند زناشویی را کوتاه‌تر، سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر می‌سازد. آشنایی دو جنس که در گذشته نیازمند واسطه‌های خانوادگی، نظارت‌های سخت‌گیرانه و طی مراحل طولانی بود، اکنون از طریق پلتفرم‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی با سرعت بیشتری شکل می‌گیرد. با این حال، نکته قابل تأمل آن است که این آشنایی‌ها الزاماً به روابط مدرن یا خارج از چارچوب‌های هنجاری منجر نمی‌شوند، بلکه در برخی موارد در قالب ازدواج رسمی و با تأیید خانواده بازتعریف می‌شوند. به این ترتیب، دختران نوجوان از ابزارهای مدرن برای تسهیل فرایندی عمیقاً سنتی بهره می‌گیرند. برای تفسیر این یافته می‌توان از مفاهیم به‌کاررفته در نظریه کارکردگرایی ساختاری استفاده کرد. از این منظر، فناوری به‌عنوان یک نهاد یا ابزار اجتماعی، کارکرد خود را متناسب با نیازها و ارزش‌های نظام اجتماعی ایفا می‌کند. در جامعه‌ای که ازدواج زودهنگام هنوز از مشروعیت فرهنگی برخوردار است، فضای مجازی به‌عنوان سازوکاری برای انطباق سریع‌تر با همان هنجارها عمل می‌کند. به عبارت دیگر، فناوری در این بافت، به‌جای برهم‌زدن نظم موجود، به تثبیت و کارآمدسازی آن کمک می‌کند.

۶. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف واکاوی شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر ازدواج زودهنگام دختران دانش‌آموز ۱۳ تا ۱۵ ساله در شهرستان ابهر انجام گرفت. براساس تحلیل داده‌ها، هسته مرکزی تجربه این دختران از ازدواج زودهنگام در جستجوی پناهگاه عاطفی است. برخلاف بسیاری از پژوهش‌های پیشین که بر نقش محوری فقر اقتصادی تأکید داشته‌اند، در بستر شهرستان ابهر با بهبود نسبی رفاه اقتصادی، انگیزه‌های عاطفی نقش برجسته‌تری در ازدواج زودهنگام ایفا می‌کنند. دختران نوجوان در

این مسیر قربانیان منفعل نیستند، بلکه کنشگرانی با عاملیت محدود هستند. آن‌ها از طریق مذاکره و شرط‌گذاری به‌ویژه بر سر ادامه تحصیلی سعی در بازتعریف جایگاه خود درون ساختارهای موجود دارند. همچنین فضای مجازی در این بافت نه به‌عنوان عامل نوسازی و تأخیر در ازدواج، بلکه به‌عنوان تسهیل‌گر سنت عمل کرده و مسیر آشنایی و ازدواج زودهنگام را شتاب بخشیده است. از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به حساسیت فرهنگی و اجتماعی بافت جامعه مورد مطالعه اشاره کرد که موجب ایجاد محدودیت‌هایی در بیان آزادانه تجربیات شخصی مشارکت‌کنندگان می‌شد. از آنجا که احتمالاً برخی از دختران بعد از ازدواج زودهنگام ترک تحصیل کرده‌اند، امکان شناسایی و مصاحبه با آن‌ها وجود نداشت.

۷. پیشنهادها

براساس یافته‌های این پژوهش، توانمندسازی والدین در زمینه ارتباط عاطفی با نوجوانان، تقویت سواد رسانه‌ای و عاطفی دختران، و فعال‌سازی نقش مدارس و مشاوران به‌عنوان نهادهای مداخله‌گر و پیشگیرانه پیشنهاد می‌شود. همچنین انجام پژوهش‌های آتی در سه حوزه ضروری به نظر می‌رسد: ۱. مطالعه تطبیقی تجربه دخترانی که پس از ازدواج زودهنگام ترک تحصیل کرده‌اند؛ ۲. مصاحبه با همسران برای تکمیل تحلیل مناسبات قدرت؛ و (۳) آزمون نظریه زمینه‌ای «ازدواج زودهنگام به‌مثابه جستجوی پناهگاه عاطفی» در بافت‌های فرهنگی دیگر.

۸. تعارض منافع

مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده نخست در رشته جمعیت‌شناسی از دانشگاه تهران با عنوان «مطالعه کیفی ازدواج زودهنگام دانش‌آموزان دختر ۱۳-۱۵ سال شهرستان ابهر» است در سال ۱۴۰۵ است که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره فاطمه ترابی نگاشته شده و در آن هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

References

- Ahmadi, K. (2021). Resonance of Silence: a Comprehensive Research on Early Marriage of Children in Iran, *Journal of Applied Family Therapy*, 2(2), 508-527. (In Persian)

- Alibazi, H., Zarei, E., & Mohammadi, K. (2023). Women's Lived Experience of the Consequences of Child Marriage; A Qualitative Phenomenological Study. *Family Counseling and Psychotherapy, 12*(2), 147-176. <https://doi.org/10.22034/fcp.2023.62736> (In Persian)
- Ashayeri, T., Jahanparvar, T., & Ashtari Mehrjerdi, A. (2024). Determinants and consequences of early marriage: a meta-synthesis of research. *Iranian Demographic Association Letters, 19*(37), 133-178. (In Persian)
- Boender, C. (2018). *Child, early, and forced marriage: CARE's global experience*. CARE: Routledge.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Chandra-Mouli, V., Greifinger, R., Nwosu, A., Hainsworth, G., Sundaram, L., Hadi, S.,... & Schoening, E. (2013). Invest in adolescents and young people: It pays. *Reproductive Health, 10*(1). <https://doi.org/10.1186/1742-4755-10-51>
- Dessie, A. M., Anley, D. T., Zemene, M. A., Gebeyehu, N. A., Adella, G. A., Kassie, G. A., ... & Geremew, H. (2023). Trend, determinants, and future prospect of child marriage in the Amhara region, Ethiopia: A multivariate decomposition analysis. *Frontiers in Public Health, 11*. <https://dx.doi.org/10.3389/fpubh.2023.1132148>
- Efevbera, Y., Bhabha, J., Farmer, P. E., & Fink, G. (2019). Girl child marriage, health, and well-being in sub-Saharan Africa: A cross-sectional, observational study. *BMC Public Health, 19*(1). <https://doi.org/10.1186/s12916-019-1279-8>
- Field, E., & Ambrus, A. (2008). Early marriage, age of menarche, and female schooling in Bangladesh. *Journal of Political Economy, 116*(5), 881-930. <https://doi.org/10.1086/593333>
- Finlay, J. E., Ozaltin, E., & Canning, D. (2011). The association of maternal age with infant mortality, child anthropometric failure, diarrhoea and anaemia for first births. *BMJ Open, 1*(2), e000226. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2011-000226>
- Ghasemi, Gh., & Dadjoo, F. (2019). Pathology of the phenomenon of child marriage in Iran [Conference proceedings]. *Seventh National Conference of Psychology and Educational Sciences*, Tehran. (In Persian)

- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
<https://www.hup.harvard.edu/books/9780674970960>
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine.
- Goody, J. (1976). *Production and reproduction: A comparative study of the domestic domain*. Cambridge University Press.
- Hartmann, H. (2010). The unhappy marriage of Marxism and feminism: Towards a more progressive union. *Capital & Class*, 5(2), 1-33.
https://doi.org/10.1057/9780230117457_14
- Hemmati, M., Ganjizadeh, K., & Kandahari, M. (2023). Sociological analysis of the role of poverty in the experience of child marriage. *Psychology and Educational Sciences in the Third Millennium*, 26, 90-101.
https://www.pejournal.ir/files/cd_papers/r_1_230711230522.pdf (In Persian)
- Hosseinfar, M., & Akbari, Z. (2019). Investigating the social consequences of early marriage on the process of girls' education (Case study: Esfarvorin city). *Research in Social Studies Education*, 1(2), 1-24. (In Persian)
- Imanzadeh, A., Mohammadzadeh, S., & Alipour, S. (2016). Lived experiences of female graduate students at Tabriz University regarding late marriage (A phenomenological study). *Women in Culture and Art*, 9(4), 541-560.
<https://doi.org/10.22059/jwica.2017.233986.877> (In Persian)
- Jain, G., Bisen, V., Singh, S. K., & Jain, P. (2011). Early marriage of girls as a barrier to their education. *International Journal of Advanced Engineering Technology*, 2(3), 193-198. <https://doi.org/10.33422/JARSS.2018.04.24>
- Javadian, S., Shomali Ahmadabadi, E., Torkashvand Moradabadi, M., & Abedi, M. R. (2019). Background and consequences of early marriage of girls aged 13 to 16 (Ardakan County, Yazd). *Iranian Social Studies*, 13(4), 31-54. <http://tbj.ssu.ac.ir/article-1-3180-fa.html> (In Persian)
- Jones, N., Tefera, B., Stephenson, J., Gupta, T., Perezniето, P., Emire, G. & Gezhegne, K. (2014). Early marriage and education: The complex role of social norms in shaping Ethiopian adolescent girls' lives. *Country Report*, 1-103. <https://doi.org/10.12691/jfe-6-6-4>

- Kok, M. C., Kakal, T., Kassegne, A. B., Hidayana, I. M., Munthali, A., Menon, J. A. & van der Kwaak, A. (2023). Drivers of child marriage in specific settings of Ethiopia, Indonesia, Kenya, Malawi, Mozambique and Zambia: Findings from the yes I Do! baseline study. *BMC Public Health*, 23(1), Article 794. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-15697-6>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE Publications.
- MacKinnon, C. A. (1989). *Toward a feminist theory of the state*. Harvard University Press.
- Mahdavidard, F., Ghodrati, H., & Bagherinia, H. (2021). Study of socio-economic and cultural factors related to the age of marriage of women with emphasis on early marriage in the two villages of Roshnavand and Gisur [Conference proceedings]. First National Conference on Social and Cultural Issues and Challenges of the Iranian Muslim Family, Birjand. (In Persian)
- Matouschek, N., & Rasul, I. (2008). The economics of the marriage contract: Theories and evidence. *The Journal of Law and Economics*, 5(1), 59-110. <https://doi.org/10.1086/588596>
- Mehra, S., & Agrawal, D. (2004). Adolescent health determinants for pregnancy and child health outcomes among the urban poor. *Indian Pediatrics*, 41(2), 137-145. <https://europepmc.org/article/MED/15004299>
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press.
- Montazeri, S., Gharacheh, M., Mohammadi, N., Alaghband Rad, J., & Eftekhar Ardabili, H. (2016). Determinants of early marriage from married girls' perspectives in Iranian setting: A qualitative study. *Journal of Environmental and Public Health*, 2016, Article 8615929. <https://doi.org/10.1155/2016/8615929>
- National Civil Registration Organization. (2019). Statistical Yearbook of National Civil Registration 2019. (In Persian)
- Nurani, F., Mardiyono, M., Supriyono, B., & Wijaya, A. F. (2020). Social capital analysis of the engagement culture towards reducing IMRs and MMRs. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 14(1), 79-87. <https://doi.org/10.14453/aabfj.v14i1.8>
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Routledge & Kegan Paul. <https://doi.org/10.4324/9780203992951>

- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th Ed.). SAGE Publications.
- Pourtaheri, A., Mahdizadeh, M. S., Tehrani, H., Jamali, J., & Peyman, N. (2023). Prevalence and factors associated with child marriage, a systematic review. *BMC Women's Health*, 23(1). <https://doi.org/10.1186/s12905-023-02634-3>
- Prakash, R., Singh, A., Pathak, P. K., & Parasuraman, S. (2011). Early marriage, poor reproductive health status of mother and child well-being in India. *BMJ Sexual & Reproductive Health*, 37(3), 136-145. <https://doi.org/10.1136/jfprhc-2011-0080>
- Raj, A. (2010). When the mother is a child: The impact of child marriage on the health and human rights of girls. *Archives of Disease in Childhood*, 95(11), 931-935. <https://doi.org/10.1136/adc.2009.178707>
- Razeghi Nasrabad, H. B. (2021). *The Status of Cultural and Social Dimensions of the Family in Iran*. The Center for Cultural Observation of the Country. (In Persian)
- Ruhani, A., Askari-Nodoushan, A., & Ghoroghchian, Z. (2019). The Interaction of Early Marriage Internalization and Resistance against It: The Case of Second Generation Afghan Migrant Women in Yazd, Iran, *Iranian Population Studies*, 5(1), 177-216. https://jips.nipr.ac.ir/article_108235.html?lang=en (In Persian)
- Salahshoor, E., & Habibpour Getabi, K. (2021). Sociological Analysis of the Role of Poverty in the Child Marriage Experience (Case: Women in the City of Chabahar). *Research of Deviance and Social Problems*, 2(1), 31-75. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.3060821.1400.1.2.5.0> (In Persian)
- Shamsipour Abbasi, J., Kord Zanganeh, J., & Sharifi, M. (2021). A qualitative study of the contexts of early marriage for women in Ahvaz city. *Social Development*, 16(2), 1-30. <http://scdsjournal.ir/article-1-1579-fa.html> (In Persian)
- Shukla, S., Ezebuihe, J. A., & Steinert, J. I. (2023). Association between public health emergencies and sexual and reproductive health, gender-based violence, and early marriage among adolescent girls: A rapid review. *BMC Public Health*, 23(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-023-15054-7>
- Statistical Center of Iran. (1966-2016). General Population and Housing Censuses. (In Persian)

- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Teimouri Arshad, R., Rezaei, A., & Sadeghi, R. (2022). Prevalence of Early Marriage of Girls and its Determinant Factors in Iranian Counties in 2016, *Family Research*, 18(4), 599-621. <https://doi.org/10.48308/JFR.18.4.599> (In Persian)
- Torabi, F. (2023). Macro-level correlates of early marriage in Asia. *Journal of Family Issues*, 44(8), 2004-2028. <https://doi.org/10.1177/0192513X231157392>
- UNICEF. (2007). *Progress for children: A world fit for children statistical review*.
- UNICEF. (2017). *Is every child counted? Status of data for children in the SDGs*. <https://data.unicef.org/resources/every-child-counted-status-data-children-sdgs/>
- United Nations Population Fund (UNFPA). (2006). *In ending child marriage, a guide for global policy action*. <https://www.unfpa.org/publications/ending-child-marriage-guide-global-policy-action>
- World Health Organization (WHO). (2011). *Early marriages, adolescent and young pregnancies*. https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB130/B130_12-en.pdf
- Zarei Mahmoudabadi, H., & Zarei, F. (2021). Causes and consequences of early marriage and the occurrence of child marriage among female students in Yazd province (student divorce): A data-based study. *Toloo behdasht*, 20(3), 12-27. <http://tbj.ssu.ac.ir/article-1-3180-fa.html> (In Persian)